

Consens i revolució. Poble i nació a la Barcelona de la Revolució Liberal, 1835-1843

Genís Barnosell*

Barcelona Quaderns d'Història, 10 (2004)

Una de les preocupacions fonamentals dels grups polítics liberals en la crítica de l'absolutisme i la lluita per construir un nou tipus d'Estat fou la justificació d'aquest Estat i, estretament lligada amb aquesta, la integració en la nova societat i en el nou ordenament jurídic de les "classes baixes", un concepte que abraçava una part més o menys àmplia de la població segons qui l'usés. Contra els models d'integració subordinada dels moderats, els grups progressistes i republicans elaboraren un programa que concedia drets o, almenys, certs drets a aquests sectors socials. Així, si per als primers el problema es resolía en la fórmula, que ja trobem a Locke, de "drets per als propietaris i religió per als pobres", a més de determinades mesures per evitar la pobresa extrema, per als segons els drets havien d'estendre's a tota la població (masculina). Uns i altres usen conceptes de "nació" prou diferents i, a més, la "nació" tindrà un paper molt diferent en la legitimació de l'Estat liberal. Analitzo aquí, per als anys 1837-1843, amb algunes inevitables comparacions amb els anys anteriors, els discursos de moderats, progressistes i republicans i els usos dels mots "poble" i "nació" des d'aquest doble punt de vista. És aquesta una perspectiva que els recents debats sobre els orígens del nacionalisme a Espanya han anat deixant en un lloc més aviat secundari, quan, en canvi, és central per a entendre el període.¹

* Universitat de Girona. He d'agrar els comentaris de Josep M. Fradera, Anna M. Garcia, Joan Lluís Marfany, Jesús Millan, Joaquim M. Puigvert, Xavier Torres i dels assistents al VIII Congrés d'Història de Barcelona.

1. Per als problemes aquí analitzats: A. M. GARCIA, «Radicalismo liberal, republicanismo y revolución (1835-37)», *Ayer*, 29 (1998); i «Los proyectos de España en la Revolución Liberal. Federalistas y centralistas ante la inserción de Cataluña en España (1835-37)», *Hispania*, LIX/3, 203 (1999); J. M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida*, Barcelona, Curial, 1992; i «La política liberal y el descubrimiento de una identidad distintiva de Cataluña (1835-1865)», *Hispania*, LX/2, 205 (2000). Per a les diferències en el concepte de nació entre moderats i progressistes, vegeu la veu «Nación» a J. FERNÁNDEZ i J. F. FUENTES (dir.), *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Madrid, Alianza Editorial, 2002.

Els conceptes de nació

Els diversos conceptes de nació disponibles a l'Europa occidental, en el tombant del segle XVIII al XIX, es podrien esquematitzar com segueix:

1) Nació significà durant molt de temps «un conjunt de gent d'una mateixa procedència o lloc de naixença, sovint amb una llengua distintiva o identificadora», i aquesta nació podia ésser de dimensions ben diverses (mig món o el llogarret més petit).² No fou cap altra la definició del *Diccionario de la Real Academia Española* en les seves edicions del segle XVIII i XIX.³

2) En segon lloc, trobem la nació com a agregat d'estaments, els quals donaven existència política a determinats grups socials. A l'Europa Occidental, això volia dir, sobretot, la noblesa laica i eclesiàstica (i, així, Montesquieu afirmava que als Estats Generals es reunia «la nation, c'est-à-dire, les seigneurs et les évêques»), bé que també podia incloure altres sectors socials, com ara els estaments “burguesos” o fins i tot les “classes mitjanes”, rurals o urbanes, encara que les ampliacions d'aquesta mena fracassaren a l'Europa de l'absolutisme.⁴

3) A França, la nació tendí a identificar-se cada vegada més amb l'Estat territorial sota la sobirania “absoluta” d'un rei. D'aquí que el *Dictionnaire* de l'Académie definís la nació, ja el 1694 (i que mantingués aquesta definició al llarg de tot el XVIII), com «tous les habitants d'un mesme Estat, d'un mesme pays, qui vivent sous mesmes loix, et usent de mesme langage, etc.», tot posant els exemples de França i Espanya, malgrat que ni tots els francesos parlaven francès ni tots els espanyols estaven sotmesos, en aquelles dates, a unes mateixes lleis. El que indicava la definició, en tot cas, és que la nació “ideal” era la que corresponia a un Estat, amb unes mateixes lleis i una mateixa llengua.⁵ Aquesta nació, però, no era font de sobirania, ja que la monarquia absoluta es justificava pel dret diví.⁶

2. X. TORRES, «Pactisme i patriotisme a la Catalunya de la Guerra dels Segadors», *Recerques*, 32 (1995), pàg. 49.

3. L. GARCIA, «'Llengua', 'nació' i 'estat' al Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola», *L'Avenç*, 16 (1979). El caràcter antiquat de la ideologia segregada per l'Estat absolutista espanyol durant una bona part del segle XVIII, a J. ÁLVAREZ JUNCO, *Mater dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Madrid, Taurus, 2001, pàg. 63-118.

4. H. SCHULZE, *Estado y nación en Europa*, Barcelona, Crítica, 1997, pàg. 92-93; TORRES, «Pactisme i patriotisme...», pàg. 59-61.

5. O. DANN, «Nation», dins M. DELON (dir.), *Dictionnaire Européen des Lumières*, Paris, Presses Universitaires de France, 1997; M. LE GUERN, «Le mot nation dans les six premières éditions du dictionnaire de l'Académie», dins S. RÉMI-GIRAUD i P. RÉTART, *Les mots de la nation*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 1996, pàg. 161-167.

6. Malgrat això, especialment a la segona meitat del segle XVIII la retòrica de la nació o del “bé del poble” podrà servir tant per a demanar més representativitat com per a justificar l'obra dels monarques absoluts, més o menys il·lustrats (DANN, «Nation...»; J. SCHLOBACH, «Prince Éclairé, absolutisme éclairé», dins DELON (dir.), *Dictionnaire Européen...»; P. RÉTART, «Roi, peuple(s), nation à la fin de l'Ancien Régime», dins RÉMI-GIRAUD i P. RÉTART, *Les mots de la nation...»). Rétart insisteix a voler retornar a la nació «la place structurelle qu'elle me paraît occuper dans la représentation monarchique» a França, però de la seva lectura es desprèn que, en el millor dels casos, «le roi veut nécessairement le bien de ses peuples, la nation aime nécessairement le roi, donc lui obéit nécessairement, c'est-à-dire veut le bien commun que le roi veut». Tanmateix, per a la dissociació entre rei i “nació”: G. FRITZ, *L'idée de peuple en France du XVIIe au XIXe siècle*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 1988.**

4) A Alemanya, en canvi, el diccionari d'Adelung definia la nació com «els habitants nadius d'un país, en la mesura que tenen un origen comú, parlen una llengua comuna i, en un sentit més concret, també es distingeixen dels altres pobles per una forma singular de pensar i obrar, ja formin un Estat propi o estiguin repartits en diversos». Una definició que no es pot considerar completament contradictòria amb l'anterior, ja que el *Dictionnaire* de l'Académie de 1694 incloïa també Itàlia entre els seus exemples i, el 1718, ho aclaria afirmant que «els habitants d'un mateix país, encara que no visquin sota les mateixes lleis» també eren una nació (idea afegida en un paràgraf distint com si aquestes nacions ho fossin menys que les que corresponen a la ideal).⁷ Aquesta nació tampoc no era font de sobirania.

Al final del XVIII es donà a Europa un clamor per una major participació de la població en el poder de l'Estat, o, dit d'una altra manera, una crisi de legitimitat de l'absolutisme. En la recerca de noves formes de legitimació del poder de l'Estat, el concepte de nació sofrí canvis fonamentals. Això donà lloc a dos grans conceptes de nació: el polític-subjectiu “francès” i el cultural-objectiu “alemany”:

5) El concepte polític-subjectiu “francès” definí la nació com «un cos d'associats que viuen sota una llei comuna i representats per una mateixa legislatura», és a dir, una mateixa representació, identificada, per tant, amb el Tercer Estat⁸ i, tal com especificava la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà, fonament de la sobirania (article 3r: «el principi de tota sobirania resideix essencialment en la nació»)⁹. Aquesta definició, que donava la prioritat al vincle polític a l'hora de definir la nació i que, almenys en teoria, convertia en secundaris altres aspectes, com ara la religió, el territori o l'idioma, apareix amb tota claredat a Espanya en el marc de les Corts de Cadis i la Constitució de 1812.¹⁰ La novetat que suposava en el terreny de la sobirania es veu molt bé comparant la literatura absolutista amb els catecismes polítics liberals.

7. SCHULZE, *Estado y nación...*, pàg. 134-135; DANN («Nation...») fa derivar aquesta definició del primer concepte de nació.

8. El Tercer Estat ho és tot, des del punt de vista econòmic (està format per les classes útils), i des del punt de vista de les funcions públiques forma també la majoria, però limitat a les funcions més penoses. Per tant, té tots els elements per formar una “nació” completa. Els privilegiats no en formen part perquè se surten de la llei comuna (E.-J. SIÈYES, *¿Qué es el estado llano? Precedido del Ensayo sobre los privilegios*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1988, capítol I).

9. SCHULZE, *Estado y nación...*, pàg. 133-136. Definició influïda pel patriotisme republicà, amb orígens llunyans a l'Antiguitat, que identificava pàtria amb lleis i llibertat i que trobem a Montesquieu, l'*Encyclopédie* o Rousseau (M. VIROLI, «Patriotismo y nacionalismo entre el final del siglo XVIII y los inicios del siglo XIX», dins J. M. INURRITEGUI i J. M. PORTILLO (ed.), *Constitución en España: orígenes y destinos*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1998, pàg. 51-60).

10. M. C. SEOANE, *El primer lenguaje constitucional español (Las cortes de Cádiz)*, Madrid, Moneada y Crédito, 1968; X. ARBÓS, *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*, Barcelona, Curial, 1986; J. M. PORTILLO, «La libertad entre evangelio y constitución. Notas para el concepto de libertad política en la cultura española del 1812», dins INURRITEGUI i PORTILLO (ed.), *Constitución en España...*, pàg. 139-177. Per a la identificació paral·lela entre pàtria i llibertat en el liberalisme de Cadis, vegeu la veu «Patria» a FERNÁNDEZ i FUENTES (dir.), *Diccionario político...*

Així, el pamflet absolutista *Constitució sens màscara*,¹¹ al costat d'una defensa aferrissada de l'Església d'Antic Règim, negava tots els principis del liberalisme sense fer distincions entre els que consideraven les fonts principals de tal ideologia (Diderot, Condorcet i, especialment, Voltaire i Rousseau): l'individualisme i els «drets de l'home»,¹² el pacte social¹³ i, per tant, les limitacions al poder reial.¹⁴ Per contra, sostenia que l'autoritat del rei, al capdavant, és d'origen diví.¹⁵ Davant del rei, no hi ha ciutadans, sinó súbdits; no hi ha individus lliures, sinó estaments.¹⁶ La «nació» en sentit liberal, en definitiva, no existeix.¹⁷ Sí que existeix, en canvi, el «poble», a qui se cita reiteradament i a qui, de fet, va adreçat el pamflet. Però el poble és la «classe baixa», «pagesos» i «menestrals» que no saben castellà i que no tenen diners per comprar els llibres dels abats Barruel i Lorenzo Hervás.¹⁸ Un poble considerat religiós i reialista (la «part més sana y numerosa del regne», fins i tot), encara que també en gran part corromput per les noves idees, que es deixa comprar o que ha de cedir a les exigències dels qui els donen feina. En cap cas no s'associa poble amb sobirania.¹⁹

Per contra, un *Catecisme polític* de 1820²⁰ té en la nació, en la definició 5, un concepte clau. Aquesta és definida, seguint la Constitució de 1812, com «la reunió de tots los Espanyols, no sols del continent, sí que també de las Américas»,

11. ANÒNIM, *Constitució sens màscara o verdadera idea de la constitució abortada en Cádiz lo any 1812: morta en 1814: ressucitada per medi de punyals en 1820 y enterrada en 1823, per may més tornar sobre la Terra*, Barcelona, reimprès per los germans Torras, plassa Nova, s. d.
12. Criticava com, amb «Volter, Diderot, Condorcet y [...] Rossó», s'establia «lo home Rey y soberà de sí mateix, libre de tot superior, de tot govern y de tota lley divina y humana» (*Constitució sens màscara...*, pàg. 7) i parlava dels «drets imaginaris del home, ab los principis republicans y anti-religiosos» (pàg. 28).
13. A les tradicions del liberalisme hi ha diferents idees sobre el «contracte social», però el pamflet denunciava sense matisos que «los revolucionaris diuen, que la Constitució no pot ser feta per cap superior, Rey ni Emperador, y que estos són uns tirans sempre que fan ó donan cap lley; y aixís en nom de Constitució entenen, unas lleys fetas per la voluntat de tot lo Poble, que anomènan pacte social lo que may ha estat, ni es possible» (*Constitució sens màscara...*, pàg. 6, n. 1).
14. Que considerava que li treien la sobirania (*Constitució sens màscara...*, pàg. 15). Tota limitació del dret del rei és considerat «una palanca per passar de Rey a República» (pàg. 6).
15. «Com a constitucional cap se pot salvar, perquè va contra la Doctrina de Christo: pues ell nos mana obehir la Iglesia, y als Reys de la terra» (*Constitució sens màscara...*, pàg. 33 i n. 68).
16. Entén que els canvis liberals pel que fa a la sobirania farien del rei un esclau dels seus súbdits, com «un amo de casa» que es subjectés als seus «criats» (*Constitució sens màscara...*, pàg. 32, n.67). Les Corts, en tot cas, s'haurien de convocar «per estats o classes conforme á las antiguas del Regne»; fer-ho per individus és fer-les republicanes (pàg. 9, n. 9).
17. Només fa servir una vegada el mot nació, criticant els actes de la Revolució francesa: «declaren, que los béns de la Iglesia éran de la Nació, y los rapinyaren» (*Constitució sens màscara...*, pàg. 28).
18. Segons A. PALAU, *Manual del librero hispanoamericano*, Barcelona, Librería Palau, 1949-1977, diversos volums, la primera obra de Barruel es traduï del francès al castellà vora del 1800 i les altres, el 1813-1814. L'obra d'Hervás, *Revolución religionaria y civil de los franceses en el año 1789*, s'edità el 1803 i el 1807.
19. *Constitució sens màscara...*, pàg. 1-33.
20. *Catecisme polític al objecte de instruir als catalans en los drets, privilegis y ventatjes quels proporciona la constitució política de la monarquia espanyola y las obligaciones quels imposa, arreglat per lo P. A. P. A.*, Barcelona, En la impremta nacional de Garriga, y Aguasvivas, 1820.

però aquesta “reunió” és un “cos polític” del qual són indignes de formar part els qui, proclamada la Constitució, continuen oposant-s’hi. La sobirania la té el poble, el qual, basant-se en els drets de l’home i en les antigues lleis, va escollir els seus representants, els quals elaboraren la Constitució, o «quadern ahont estan reunidas las lleys fundamentals o políticas de una nació». Per aquest acte, «lo poble [...] ha renunciat la independència individual, y subjectanse á las reglas que ha cregut convenients ha escullit subjectes per dirigirlo y gobernarlo, y aquestos deuen ser respectats y obehits».²¹ És a dir, el poble, instituït en cos polític a través d’un “pacte social” concretat en una constitució lliurement escollida, esdevé “Nació”. La constitució assegura les llibertats individuals²² i estableix com a forma de govern la «Monarquía hereditària, però moderada per la llei fundamental», amb divisió de poders (ja que així «se assegura més la llibertat y la propietat de la Nació, y se trau tot temor de arbitrariedad») i amb la llei entesa com a expressió de la “voluntat general” (és a dir, «basta que ho búlguia la major part dels que componen la Nació»), que ha de mirar pel bé general i ha de ser justa.²³ «Lo objecte del govern» no és altre que «la felicitat de la Nació».²⁴ No hi ha classes o estats, sinó individus; no hi ha “esclaus”, sinó «ciutadans llibres, contents».²⁵ En resum, les llibertats individuals i un govern representatiu, limitat i amb la finalitat del “bé comú”, són precondicions indispensables de la “nació”.

6) El concepte cultural-objectiu “alemany”. Davant aquesta nació definida pel vincle polític, la definició “alemanya”, que s’estendria vinculada al romanticisme, entenia les nacions des d’un punt de vista organicista, com a «comunitats humanes espirituals, individus col·lectius, pensaments de Déu», identificables especialment per una llengua comuna, la literatura i la història, i diferents de les altres nacions (Herder). Però si al segle XVIII idees semblants no implicaven ni molt menys la unitat estatal, al XIX l’exigiran.²⁶

Ambdós conceptes vuitcentistes de nació no romangueren en estat pur, sinó que s’influïren mútuament i, normalment, els trobem tots dos plegats, bé que en combinacions diverses.²⁷ Un exemple pot ser Mazzini, el qual construí el seu concepte de nació democràtica a partir d’elements procedents de 5 i de 6, ja que, alhora que entenia el nexa social com una participació lliure i espontània, defensava el millorament de les classes més nombroses i més pobres i definia la nació com «l’universalità de’ cittadini parlanti la stessa favella, associati, com eguaglianza di diritti civili e politici, all’intento comune di sviluppare e perfezionare progressivamente le forze sociali e l’attività di quelle forze». I els republicans francesos d’idees semblants a Mazzini afirmaven que, en la construcció d’una fe-

21. *Catecisme polítich...*, pàg. 3-4 i 7-14.

22. «La llibertat, independència i sobirania de la nació». Per llibertat s’entén que «lo regne de Espanya no estarà baix la subjecció ni influxo de altre regne estranger», però, sobretot, s’entén la llibertat, la seguretat i la igualtat davant la llei de tots els ciutadans, alhora que el respecte a la sobirania nacional, per la qual cosa cal limitar el poder del monarca, el qual ja no es pot anomenar sobirà (*Catecisme polítich...*, pàg. 8-14 i 65).

23. *Catecisme polítich...*, pàg. 20-23.

24. *Catecisme polítich...*, pàg. 20; però és una idea insistentment repetida al llarg del pamflet.

25. *Catecisme polítich...*, pàg. 29-31 i 53-54.

26. SCHULZE, *Estado y nación...*, pàg. 133-149.

27. SCHULZE, *Estado y nación...*, pàg. 136.

deració europea, «il faut premièrement reconstituer la nation italienne, il faut respecter sa langue, sa religion, ses moeurs, ses souvenirs, son indépendance».²⁸

Els conceptes de poble

Els conceptes de poble a la primera meitat del segle XIX són igualment diversos:²⁹

1) La idea política de poble o poble-nació neix al segle XVIII i va estretament relacionada amb el concepte de nació del model 5. Semblantment a com hem vist en el catecisme liberal de 1820, la idea del contracte social, d'una banda, definia el poble com la majoria del cos social per oposició als privilegiats i, de l'altra, feia del poble la nació.

1a) Sovint, del poble definit anteriorment, se n'excloïa el "populatxo", considerat indigne de formar-ne part (Montesquieu, Voltaire, Mably, D'Holbach).

1b) La nació com a poble-classe. Contràriament, durant la revolució, almenys alguns sectors, com la Muntanya, consideraran que la nació no pot ser sobirana si la majoria dels individus que la componen no tenen drets polítics (Robespierre). Aleshores, el lligam entre nació i poble-classe³⁰ esdevindrà indissoluble i, més aviat, seran els rics, la nova aristocràcia, els qui en seran exclosos.

1c) El poble fos en la nació. Després de 1830, els conservadors consideraran que la idea de poble és perillosa i cercaran de fixar-ne una definició que es fonamenti en el 1789 i que exclogui el 1793. Segons aquesta versió, en la mesura que la revolució hauria abolit les diferències entre els homes, el poble es dissoldria en la nació, de manera que ja no seria possible de fer servir el mot per a dividir, ja que totes les desigualtats violentes o il·legítimes haurien desaparegut.

2) El "veritable" poble. Paral·lelament a la opció 1c, els conservadors distingiran entre el "veritable poble" (que seria pobre, laboriós, honest, resignat i reduït a la funció de produir) i el "peuple émeutier" (3a).

3) El "poble-classe". Dues interpretacions molt diferents poden ser situades aquí:

28. S. MASTELLONE, *Il progetto politico di Mazzini (Italia-Europa)*, Firenze, Leo O. Olschki, 1994, pàg. 120-131. Altres exemples: Fichte com un "pont" entre els dos conceptes (S. RÉMI, «Aux sources du nationalisme allemand?», dins RÉMI-GIRAUD i RÉTART, *Les mots de la nation...*, pàg. 261-283); la llibertat que també és nacional a Benjamin Constant (A. JARDIN, *Histoire du libéralisme politique. De la crise de l'absolutisme à la constitution de 1875*, Paris, Hachette, 1985, pàg. 226-238); el lligam entre reivindicacions liberals i nacionalisme cultural i la importància del concepte de progrés, en el context europeu de la primera meitat del segle XIX (S. WOOLF (ed.), *Nationalism in Europe, 1815 to the present*, London, Routledge, 1996, pàg. 8-15). Com m'assenyala Joan Lluís Marfany, el concepte de nació política rarament apareix en estat pur, ja que fins i tot a la França revolucionària, la pàtria, més enllà del vincle estrictament polític i racional, esdevé de seguida la "terra-mare" de la qual sorgeix l'esperit nacional. Sobre la importància d'altres vincles irracionals, vegeu, per exemple, a Joan B. LANDES, *Visualizing the nation. Gender, representation and revolution in eighteenth century France*, Ithaca, Cornell University Press, 2001, la importància de la representació femenina de la nació a la França revolucionària com a forma de crear lligams emocionals dels nous ciutadans (masculins) amb la república, fet que la porta a parlar de la dimensió eròtica del patriotisme.

29. FRITZ, *L'idée de peuple...*

30. Vegeu més endavant.

3a) Les classes perilloses. Per als conservadors, les classes populars s'associen a les "classes perilloses". La pobresa es relaciona, no pas amb l'estructura de la societat, sinó amb els vicis individuals, de manera que misèria, vici i crim se situen al mateix nivell i es fan dependre de les passions; i resoldre-ho és abans de tot una tasca moral. Així, cal moralitzar (educar, no pas instruir) el poble, ja que res no es pot objectar a un model de societat que recompensa l'home virtuós i sanciona el que no ho és.

3b) Els pobres idealitzats. De manera ben diferent, per a altres la "qüestió social" surt de la misèria. Aleshores el poble són els pobres, els quals tenen virtuts i sentiments socials, com ara la fraternitat i la igualtat (Lamennais, George Sand, Michelet, Proudhon).

4) El concepte cultural de poble, que correspon a la nació en el sentit 6). S'identifica aquí poble i nació, i el geni de la nació esdevé el Volksgeist, és a dir, el geni del poble, que es fonamenta en la llengua. Cada nació revelaria, així, una realitat humana irreductible.

L'Estat, la sobirania i les "classes baixes"

Si el canvi fonamental que suposen els nous conceptes de nació en el tombant del segle XVIII i XIX és el de la sobirania, és clar que l'anàlisi de la nació a la primera meitat del segle XIX ha d'anar estretament lligada als dos problemes fonamentals que, des d'aquest punt de vista, es van plantejar els liberals dels anys 1835-1843: la justificació de l'Estat i la integració de les "classes baixes" en la nova societat i en el nou ordenament jurídic.³¹ Unes preguntes, aquestes, a les quals es van donar respostes diferents.³²

El moderats

Per als moderats,³³ el nou Estat liberal tenia per funcions bàsiques fomentar la prosperitat material (a través de mesures concretes³⁴ i d'un ampli projecte de re-

31. Per al primer aspecte, ARBÓS, *La idea de nació...*, pàg. 15-65; per al segon, FRADERA, *Cultura nacional...*, pàg. 23-31.

32. Uso aquí documentació dels anys 1837-1843.

33. Em baso aquí en el diari *El Corresponsal*, publicat a Madrid, sota els auspicis de la Comissió de Fàbriques barcelonina i que fou, dins del moderantisme, el que més reflexionà sobre aquests temes. Tant per a *El Corresponsal*, si no s'indica una altra cosa, com per veure la resta de la premsa moderada del període: G. BARNOSSELL, *Orígens del sindicalisme català*, Vic, Eumo, 1999, pàg. 163-251. És clara l'afinitat del seu pensament amb la dels conservadors francesos (vegeu: L. DÍEZ DEL CORRAL, *El liberalismo doctrinario*, Madrid, Centro de estudios constitucionales, 1984 [1945]; P. ROSANVALLON, *Le moment Guizot*, París, Gallimard, 1985; i FRITZ, *L'idée de peuple...*).

34. Entre aquestes destaquen el respecte a la desamortització, el proteccionisme-prohibicionisme segons el producte, l'organització de bancs industrials i bancs provincials, el desenvolupament del sistema educatiu (des de la «primera enseñanza» a la universitat) amb la finalitat de crear treballadors i tècnics adequats, les publicacions especialitzades, les exposicions de productes, els privilegis exclusius (però limitats en el temps) d'invenció i introducció de mi-

forma de l'administració de l'Estat³⁵) i mantenir l'ordre. Per ordre entenien, no sols combatre la immoralitat o una vaga inseguretat dels temps, sinó, sobretot, assegurar la propietat³⁶ i la jerarquia social,³⁷ enteses (en uns termes que recorren molt Burke) com a condicions necessàries del creixement econòmic. El govern és, per tant, el “protector de la sociedad”. El sistema de govern defensat és la monarquia constitucional, amb un rei amb amplis poders i un sufragi molt restringit, tant a les eleccions a Corts com a les municipals; de la Constitució de 1837, en diran, com a comentari més favorable, que “almenys” permetia de “governar”, cosa que, a parer seu, no era possible amb la de 1812. Així, la participació en el joc polític i la plenitud de drets es reservaven per a una minoria, mentre que la gran majoria de la població restaria exclosa del joc polític. Com ja havia escrit Locke, a aquesta majoria, a «jornalers i artesans, filadores i lleteres [...] donar-los manaments clars és l'únic camí segur per induir-los a l'obediència i els bons costums. La major part d'ells no pot conèixer i, per tant, ha de creure».³⁸ De manera semblant, per a *El Corresponsal*, «una gran parte del pueblo no puede dejar de ser ignorante», de manera que la religió («la convicción de que no se

llores i el foment del consum de productes espanyols (entre molts d'altres números, *El Corresponsal*, 225 (11-I-1840), 257 (12-II-1840) i 618 (8-II-1841)).

35. La reforma de l'administració, per dir-ho en termes actuals, crearia les condicions per a un lliure desenvolupament de l'economia. Aquesta reforma inclouria, especialment: a) partint del principi que el poder executiu (el “govern”) residia en el rei, d'aquest en avall hi havia d'haver a l'administració «unidad administrativa y concentración del poder, por medio de la sucesiva relacion [de] dependencia y responsabilidad de todos los agentes de gobierno»; b) unitat de codis; c) una «reforma completa» de la hisenda i del sistema d'impostos (el sistema fiscal és considerat el pitjor d'Europa) com a element fonamental, en la qual seria bàsica la «centralización de fondos», «único medio de orden y regularidad» en el caos hisendístic actual i que consistiria en un dipòsit únic de recaptació i un centre únic de distribució; d) la reforma dels ajuntaments, que els donés autonomia en les qüestions d'administració local, alhora que «no deben desempeñar sino por delegación ninguna facultad gubernativa ni mezclarse en los asuntos generales» (entre molts d'altres, *El Corresponsal*, 37 (7-VII-1839), 268 (22-II-1840), 735 (5-VI-1841), 1.075 (12-V-1842) i 1.459 (4-VI-1843)).
36. Per propietat s'entenia una aplicació molt àmplia del «dret de fruir i disposar d'una cosa, sense més limitacions que les que són establertes a les lleis», que és la definició actual del *Diccionario de l'Enciclopèdia Catalana*. En els afers laborals, per exemple, incloïa una rotunda negativa a negociar res de manera col·lectiva (BARNOSSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 174-178 i 192-196).
37. A més de les referències a BARNOSSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 164-166, es pot veure, per exemple, una justificació de la propietat desigual com a fonament necessari del creixement econòmic a *El Corresponsal*, 323 (19-IV-1840).
38. Citat per C. B. MACPHERSON, *La teoría política del individualismo posesivo*, Barcelona, Fontanella, 1970, pàg. 193-194. Per a Burke, atacar la «cadena de subordinació natural» és atemptar contra el creixement econòmic i, per mantenir-la, és igualment fonamental la religió: «La majoria de la gent no pot trobar els principis de subordinació natural desarrelats de la seva ment per artífici. Han de respectar la propietat que no poden compartir. Han de treballar per obtenir allò que pot obtenir-se pel treball; i quan descobreixen, com passa sovint, que l'èxit no és proporcional a l'esforç, se'ls ha d'ensenyar a trobar consol en les proporcions finals de la justícia eterna. Qui els privi d'aquest consol, treu vitalitat a la seva laboriositat i ataca la font de tota adquisició i de tota conservació. Qui fa això és un cruel opressor» (E. BURKE, *Reflexiones sobre la Revolución Francesa y sobre los actos de ciertas sociedades de Londres en relación con aquellos hechos* (1790), dins E. BURKE, *Textos políticos*, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1984; C. B. MACPHERSON, *Burke*, Madrid, Alianza Editorial, 1984).

ocultan a la justicia divina los actos más escondidos de la voluntad») és l'única manera d'assegurar el manteniment de l'ordre social i el respecte a la propietat. Per tant, calia «moralizar al pueblo, inspirarle amor al trabajo y a la economía, y vulgarizar las ideas de fraternidad y mansedumbre» (tasques en les quals el clergat tindria un paper fonamental), alhora que prendre una sèrie de mesures «parciales en sí, pero importantes en el conjunto» per a evitar la misèria extrema (abolició de les contribucions sobre els consums, perquè encarien els béns de primera necessitat i estiraven a l'alça els jornals; foment de les associacions de socors mutus, caixes d'estalvi i monts de pietat; promoció d'obres públiques i extensió dels principis de «frugalidad y previsión»³⁹

Com a diari liberal que és, són ben perceptibles a *El Corresponsal* els ecos de la definició política (5) de la nació.⁴⁰ Tanmateix, a diferència de la premsa progressista i radical, considera que la llibertat reconeguda a la Constitució de 1837 és suficient i que, en tot cas, caldria revisar-ne els excessos, limitant la participació popular a la Milícia Nacional o eliminant el sufragi universal a les eleccions municipals i el dret d'associació.⁴¹ Per tant, és clar que, de la nació política, se n'exclou la major part de la societat. Aquesta idea és molt coherent amb l'ús del terme poble. El diari, en primer lloc, el fon amb la nació,⁴² especialment en aquelles qüestions relacionades amb la sobirania, però, com ja he dit, el problema aleshores és, precisament, què fer de les classes perilloses,⁴³ fora de consolar-se alguna vegada afirmant que el «veritable poble» està per l'ordre.⁴⁴

Aleshores és quan intervé un altre concepte de nació per al qual és molt instructiva una sèrie d'articles que el diari dedicà a combatre la pretensió del govern de canviar, mitjançant un simple decret, les banderes de l'exèrcit i l'«escapela nacional» (és a dir, la bandera nacional), per tal que totes tinguessin els

39. BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 164-166.

40. Per exemple, en comentar la crema de convents de 1835, afirma que aquells actes del «pueblo español» foren presos com un «alarde de la voluntad nacional», quan no era així, sinó que, davant de tals fets, «la nación ha retrocedido espantada». Qui és, però, que ha retrocedit? Doncs les ànimes generoses que es preocupen per l'estat dels religiosos i les religioses, la premsa, el govern i les Corts, és a dir, les institucions que converteixen un «poble» en «nació». Molt significativament, en paràgraf a part s'afegeix que fins i tot la «muchedumbre» acudeix als temples (*El Corresponsal*, 321 (16-IV-1840)). De manera semblant: 404 (9-VII-1840) i 411 (16-VII-1840). Igualment, els espanyols «puros y verdaderos» volen el bé del país a través de les reformes que demana el diari (1.310 (5-I-1843) i 1.312 (7-I-1843)).

41. «La reforma política se ha concluido», *El Corresponsal*, 382 (17-VI-1840) i 404 (9-VII-1840).

42. Definició 1c de poble. Per exemple: el 31 d'agost de 1839 («Abrazo de Vergara»), «pudo decirse a la nación: "toma la paz, pero te cuesta este sacrificio" y la nación embriagada con la idea del bien que obtenia, habría prescindido de la condición que iba envuelta. Pero aquel momento pasó; y lejos de aprovecharle en el sentido indicado, se ha dicho al pueblo español "ahí tienes la paz, y sin menoscabo de tus franquicias"» (*El Corresponsal*, 404 (9-VII-1840); subratllats: G. B.); el poble espanyol vol monarquia (615 (5-II-1841)); el «pueblo español está ya cansado de tantos transtornos» (1.173 (21-VIII-1842)).

43. Definició 3a, molt usada pel diari, que a vegades parla simplement de «clases inferiores» (*El Corresponsal*, 295 (21-III-1840)), i que, semblantment a França, els atribueix deformitats físiques (1.272 (28-XI-1842)). Múltiples exemples de la seva visió dels sectors populars, a BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 163-251.

44. Definició 2. El «verdadero pueblo barcelonés» no ha pres part en l'afer de la Junta de Vigilància d'octubre-novembre de 1841 (*El Corresponsal*, 900 (17-XI-1841)); el veritable poble és «sensato y morigerado» (944 (31-XII-1841)).

colors vermell i groc, com ja tenia l'armada des de Carles III. El diari rebutjà, primer de tot, la forma de fer el canvi, ja que considerava que canviar «cosa alguna de las que significan autoridad, soberanía, nacionalidad y españolismo» no més corresponia «a las Cortes y al Rey, y a nadie más». Fer-ho d'altra manera en temes que afectaven «fibras tan sensibles como deben ser las de los recuerdos nacionales y las tradiciones de la Monarquía» era «lijereza», «modo funesto» de tractar «asuntos graves del Estado». En tractar el tema les Corts, d'altra banda, haurien de fer-ho a partir dels principis de «nacionalidad y recuerdos históricos».

Alhora que acceptava la bandera roja i groga per a l'armada, el diari preferia que a l'exèrcit de terra cada regiment conservés els «blasones de pueblos» i de «grandes y famosas ciudades», ja que l'«espíritu de individualidad y de patriotismo local» porta a fer grans gestes en moments de perill (amb exemples com ara Saragossa, Girona i la província de València). Si això no s'acceptava, proposava el color morat, «recuerdo glorioso para Castilla» (encara que també podria ser el blanc, ja que blanques eren les banderes que es portaren a Flandes, Itàlia i Alemanya als segles XVI i XVII).

Molt més intransigent era per a l'«escarapela nacional», la qual considerava que havia de ser vermella: ja els historiadors grecs i llatins, en parlar de la batalla de Cannas,⁴⁵ «describen la briosa ferocidad de las tropas españolas que peleaban por la parte de Anníbal, en aquella jornada fatal a Roma, distinguiéndose entre tan diversas naciones, por el color rojo con que se vestían y señalaban»; «el color rojo como divisa nacional es de inmemorial uso en Castilla»; amb divises vermelles s'adornaren «los Fernandos, los Alonsos, y los Carlos»⁴⁶ y héroes como los Tenorios, los Portocarreros, los Gonzalos, los Figueroas», «los Alfonsos, los Castillas»,⁴⁷ i fou aquesta «la divisa que venció en Flandes, en Pavía, en San Quintín y en Lepanto»⁴⁸ i també a Bailèn, Talavera i San Marcial.⁴⁹ El vermell «campeando solo» (és a dir, sense cap altre color) era considerat, per tant, «signo esclusiva y religiosamente español», «depósito sagrado lleno de recuerdos, de honor y de tradiciones», «emblema inequívocable de la nacionalidad española» que «merece veneracion y culto». Canviar-lo «es una profanación», és «sepultar parte de nuestra historia».⁵⁰

45. La batalla del 216 aC entre Roma i Cartago.

46. Els reis són probablement Ferran el Catòlic, Alfonso XI de Castella i l'emperador Carles V.

47. Molt probablement es refereix, respectivament, a Jofre Tenorio (almirall de Castella de la primera meitat del segle XIV, en el regnat d'Alfonso XI, destacà en la lluita contra Portugal i contra els musulmans), un Hernán Tello Portocarrero (Toro, Zamora, vers 1557-1597, destacà en les guerres contra França, malgrat que altres Portocarrero feren també carrera militar), Gonzalo Fernández de Córdoba (El Gran Capitán, 1453-1515, conqueridor del regne de Nàpols) i Lope de Figueroa (Valladolid 1520-1595, lluità a totes les guerres de Felipe II i fou present a Lepanto). Alfonso podria ser qualsevol rei de Castella o Aragó. Un Luis de Castilla combaté a Amèrica i reprimí les Comunidades de Castella. Un Gabriel de Castilla (segles XVI-XVII) fou també un dels conqueridors d'Amèrica. En un altre context, a aquests afegeixen el Cid, Colom i Pelayo, el rei visigot a Astúries, considerat l'iniciador de la «reconquesta».

48. Pavía, 1525, victòria de Carles V emperador sobre Francesc I de França; San Quintín, 1557, victòria sobre França; Lepanto, 1571, victòria naval contra els otomans.

49. Batalles de la Guerra del Francès: Bailèn, 1808 (Andalusia); Talavera, 1809 (Castella-la Manxa); San Marcial, 1813 (Navarra).

50. *El Corresponsal*, 1.546 (17-X-1843), 1.560 (31-X-1843), 1.561 (1-XI-1843), 1.563 (3-XI-1843) i 1.568 (8-XI-1843).

En definitiva, la nació (espanyola) i la «nacionalidad» (és a dir, la pertinença a una nació i la identificació amb els seus símbols) existeixen, almenys, des de l'Antiguitat (malgrat moments de crisi com ara la invasió musulmana, després de la qual Espanya fou «restaurada») i es relaciona sobretot amb la força militar, la religió i la monarquia. Les referències fonamentals són reis i «herois» de la conquesta cristiana (castellana) de la Península, la unió d'Aragó i Castella, la conquesta d'Amèrica, el període expansiu de l'Imperi i, després d'un període considerat d'estancament, la Guerra de la Independència. Per això, l'única festa «nacional» que celebrava el diari era el Dos de Maig, que associava a la lluita contra l'invasor i en defensa de l'«espíritu monárquico y religioso», l'únic «capaz de reproducir todavía un movimiento que pueda con propiedad llamarse nacional» i superar les divisions entre els espanyols. La nació, finalment, té el seu caràcter («noble e indomable», «nación hidalga y generosa»), el qual es mostra especialment en el drama històric, «expresión enérgica de las costumbres, de las ideas, de la historia del país».⁵¹ Es tracta d'una nació segons el model 6.

Ja sigui en el debat sobre les banderes o en la celebració del Dos de Maig, els símbols i les institucions «tradicionals» i «antigues» són considerats font de prestigi i de «religioso entusiasmo» –fixem-nos en les evidents connotacions religioses de tot aquest llenguatge– i, en definitiva, unificadores i mobilitzadores dels espanyols per a grans sacrificis. Que la religió s'ofereixi als pobres i que formi alhora un element fonamental de la nació no és cap casualitat, perquè són la religió (però no pas l'Església d'Antic Règim), el tron (però no pas la monarquia absoluta)⁵² i la consciència de formar una única «nacionalidad» en sentit cultural, en definitiva, el que ha d'unir els espanyols i suscitar, per tant, el consens necessari. L'atac a qualsevol d'aquests elements és, en darrer terme, un atac a l'ordre social. Per això, que el debat de les banderes no hagi interessat cap altre diari porta *El Corresponsal* a considerar que, a Espanya, «muy honda debe estar

51. *El Corresponsal*, 701 (2-V-1841), 981 (6-II-1842), 988 (13-II-1842), 1.016 (13-III-1842), 1.050 (17-IV-1842), 1.057 (24-IV-1842), 1.064 (1-V-1842), 1.071 (8-V-1842), 1.293 (19-XII-1842), 1.408 (14-IV-1843) i 1.426 (2-V-1843). De manera semblant, al Dos de Maig dediquen també força espai arran dels aniversaris de l'Abrazo de Vergara (*El Corresponsal*, 464 (7-IX-1840), 828 (6-IX-1841), 1.183 (31-VIII-1842) i 1.499 (31-VIII-1843)). Lamenten, en canvi, la celebració a Barcelona de l'aniversari del Quatre de Maig de 1837 (*El Corresponsal*, 708 (9-V-1841), 1.074 (11-V-1842) i 1.448 (23-V-1843)). El 4/V/1837 va tenir lloc una bullanga de caire democràtic que volia aturar tant la involució moderada que s'estava produint a Barcelona com, en darrer terme, la reforma de la Constitució de 1812. La repressió d'aquesta bullanga va comptar amb la passivitat (o, fins i tot, la complicitat) del progressisme barceloní, malgrat que, en anys posteriors, aquest mateix progressisme reivindicaria l'aixecament com una fita en la defensa de la llibertat. Vegeu A.M. GARCIA «Radicalismo liberal, republicanismo y revolución (1835-37)», Ayer, 29 (1988); G. BARNOSELL, «Utopía liberal y socialismo utópico. Cataluña (1835-43)», VII *Encuentro de Historia de la Restauración*, Santander (2004) (en premsa).

52. És important d'insistir que en cap cas no es tracta d'un retorn a l'Antic Règim. Pel que fa a l'Església, el diari s'escandalitzava que alguns diputats neguessin la potestat de l'Estat per organitzar la «manutención del culto y clero» i ho consideraven un pas inadmissible que podria començar per restablir les comunitats religioses, que continuaria per «volver a llamar a los jesuitas» i que, al final, «hasta la inquisición podría alegar derechos» (*El Corresponsal*, 380 (15-VI-1840)). El carlisme és un «partido violento», «empeñado» a contrariar «la marcha del siglo» (321 (16-IV-1840)). Pel que fa al tron, ja ha quedat clar que es tractava d'una monarquia constitucional.

la gangrena y muy adentro debe ir caminando la caries y la disolucion». Després de «disposiciones tan supinamente revolucionarias» com ara la de canviar aquests signes, «no tardará en aparecer sin más títulos que su osadía y sin más colorario que una enseña advenediza y sin recuerdos, la divisa tricolor, que al menos tendrá el mérito de la sinceridad y la vocación no desmentida de destruir sin ambajes ni hipocresías». Per tant, els canvis en els signes de la nació són una mostra de la dissolució nacional existent i, alhora, un pas més en aquesta dissolució. I la dissolució nacional acabarà portant a la dissolució social.

La llibertat acaba, per tant, no fent cap paper essencial en aquest projecte de futur, ja que la necessària per a la “prosperitat pública” ja es considera assolida. Així, l'èmfasi es posa, d'una banda, en la reorganització i la racionalització del govern i, de l'altra, en els elements culturals que conformen una definició organista de la nació, la qual serveix, en el context del Trienni esparterista, no pas per a justificar el govern a través de la sobirania nacional, sinó per a limitar, precisament, noves conquestes de llibertat.

Els progressistes

Els progressistes foren el grup polític que va dominar la ciutat durant el Trienni esparterista, però en cap cas no podem considerar-los un grup homogeni. Partint, en principi, de la defensa de la Constitució de 1837, el progressisme barceloní podia incloure tant el grup de Joan Vilaregut (que pensava que era absurd defensar que el poble seria més feliç amb «10 grados más de libertad» i que els conflictes laborals eren “artificials”) com grups que, junt amb els republicans, donaren suport a la Jamància.⁵³ Si prenem com a exemple *El Constitucional*,⁵⁴ l'objectiu de la societat i del govern era la “prosperitat”, però per a assolir-la calia una “associació” que garantís alhora la propietat als “rics” i drets als “jornalers” (defensava, especialment, una milícia nacional àmplia de la qual només restarien exclosos els “jornalers pobres”, el manteniment de les eleccions municipals seguint la Constitució de Cadis i una ampliació del sufragi a les eleccions a Corts que podia arribar a quasi la meitat dels veïns). Sense aquests drets no hi hauria prosperitat sinó només «fortunas de algunos pocos, fundadas sobre privaciones y padecimientos de muchos». Les contradiccions entre les classes es resoldrien gràcies a la Constitució de 1837, que, garantint la igualtat davant la llei, impediria que les “riqueses” fessin emmudir el poble. Alhora, el progressisme garantiria el seu desenvolupament: «el estado social del día es tan perfectible como la primera canoa

53. Per a una anàlisi dels diferents grups progressistes i les seves relacions amb les associacions de treballadors: BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 163-251; G. BARNOSELL, «Libertad, igualdad, humanidad», la construcció de la democràcia en Catalunya», *VI Encuentro de Historia de la Restauración*, Santander, 2003 (en premsa). Sobre Vilaregut, a més: R. SOLÀ, *Joan Vilaregut i Albafull, industrial i progressista: Barcelona, 1800-1854*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

54. Aquest diari fou durant tot el període el principal difusor del progressisme. Començà a publicar-se l'agost de 1837, s'interrompé durant la dictadura del baró de Meer i es tornà a publicar, amb un canvi de redactors, a partir del juny de 1839 i fins al novembre de 1843, amb la caiguda de la Jamància i el control moderat de la ciutat.

respecto de nuestros elegantes paquebotes de vapor». Per això, el diari feia propaganda d'Owen i, sobretot, de Fourier, el principi d'associació del qual relacionava amb el seu, i criticava l'utilitarisme de Bentham, «último eco de la estéril doctrina del interés individual». A partir d'aquestes idees, al llarg del Trienni esparterista, una bona part del progressisme, tot mantenint un projecte de desenvolupament capitalista, va sostenir una clara reivindicació dels «drets populars», per exemple acceptant i donant suport a les organitzacions sindicals, fet, aquest, que es convertí a Barcelona en una divisòria política fonamental.⁵⁵ Contra el que defensava *El Corresponsal*, el govern representatiu no seria merament una institució "protectora", sinó també capaç de desenvolupar les capacitats individuals i col·lectives, incloses les dels més pobres.⁵⁶ La justificació del seu projecte prové dels drets naturals⁵⁷ i, només de manera secundària, de la història.

La concepció progressista de la nació és, sobretot, la nació política (5), aparellada amb el concepte 1 de poble.⁵⁸ El poble a través del contracte social estableix unes institucions liberals i esdevé nació. Per tant, la nació justifica l'Estat liberal i és, alhora, la forma d'integració no subordinada del poble en la nova societat. D'aquí la seva denúncia que, per als moderats, poble signifiqui sempre «populacho» i la seva insistència, en canvi, que el poble està format per totes les classes de la societat, inclosa la «clase proletaria», i que, en tot cas, en alguna ocasió, qui se'n separa són els rics i els moderats. Així, el poble no es dissol en la nació per a evitar-ne la càrrega revolucionària, sinó que, del que es tracta, precisament, és d'integrar-lo dins de la nació política. Per això, també, la insistència en les reformes polítiques (i la instrucció) i no només en les administratives o econòmiques.⁵⁹ El terme pàtria, per la seva banda, té aquestes mateixes conno-

55. BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*

56. Per a la distinció entre sistemes "protectors" (que es limitaven a garantir l'acció lliure i egoista dels individus) i de "desenvolupament" (que buscaven també el millorament moral de l'individu): D. HELD, *Modelos de democracia*, Madrid, Alianza Editorial, 1996, pàg. 116-142.

57. Per exemple, *El Constitucional*, 1.105 (22-III-1842) i 1.351 (20-I-1843).

58. Específicament sobre la sobirania nacional: *El Constitucional*, 19 (11-VII-1839), 139 (8-XI-1839), 1.481 (6-VI-1843), 1.594 (24-IX-1843), 1.510 (3-VII-1843) i 1.546 (7-VIII-1843). Sobre el poble: els moderats diuen que només els rics poden mantenir l'ordre i que «todo el resto de la población, que forma el gran pueblo», és propens a les bullangues (17 (9-VIII-1839)); cap classe del «trabajado pueblo español» és potser més digna d'atenció que la «menesterosa» (19 (11-VII-1839)); els moderats (o, almenys, una part d'ells) volen «derrocar la soberanía del pueblo» i «no dejar a este más que la obligación de pagar los impuestos» (32 (24-VII-1839)); al núm. 150 (19-XI-1839) esquiven de manera quasi sistemàtica el mot "pueblo" per referir-se als pobres i els anomenen "masas", "clase proletaria", "clase popular" i "clase baja"; altres al·lusions: 152 (21-XI-1839) i 156 (25-XI-1839); un poble sense llibertat no és feliç (294 (12-IV-1840)); els ultramonàrquics volen «encadenar al pueblo» (303 (21-IV-1840)). Altres en el mateix sentit: 531 (28-IX-1840) i 1.499 (19-VI-1843). Sobre la pàtria: 58 (27-IX-1837), 74 (13-X-1837) i 5 (27-VI-1839). Així, els «verdaderos liberales», els «puros españoles», són els que volen llibertat (519 (7-IX-1840)); els moderats com a traïdors: 524 (12-IX-1840); els patriotes com a amants de la llibertat, inclosos els dirigents de l'associació de teixidors de Barcelona: 1.151 (7-V-1842). «El pueblo no es otra cosa que la nación» (573 (9-XI-1840) i 1.510 (3-VII-1843)).

59. Prenent com a exemple un número de 1841 (*El Constitucional*, suplement al núm. 659, 28-I-1841), entre les reformes principals hi hauria: reformes econòmiques (ben semblants a *El Corresponsal*: sistema prohibitiu, subsistència de l'abolició del delme, abolició de «vínculos

tacions: sense lleis (protectores dels béns i dels individus) no hi ha ni societat ni pàtria, i els “patriotes” són els que lluiten per la llibertat, mentre que els moderats són uns traïdors. En darrer terme, seguint una «ley de progreso indefinido», la fraternitat evangèlica portarà al desenvolupament de l'esperit de federació que farà desaparèixer els «Estados-mónstruos» que són «el orgullo de las dinastías y el malestar de los pueblos».⁶⁰

Així, d'una banda, la festa “nacional” que més destaca el diari és l'aniversari del Quatre de Maig de 1837, com a fita en la defensa de la llibertat, i, de l'altra, les referències històriques són força diferents de les d'*El Corresponsal*. També trobem citada la «patria de los Pelayos, de los Cides», però tot seguit s'afegeix: «de los Brabos, de los Padillas, de los Palafox, de los Porlieres, de los Lacis, de los Riegos, de los Minas». És a dir, als herois fundacionals s'afegeixen els de la llibertat, històrics o presents. Les referències no són les imperials, sinó les Corts de Lleó i de Catalunya, els municipis representatius i, en definitiva, els «antiquísimos privilegis» de la «nació española» i el «sistema popular que fou la basa del renom y esplendor a què ninguna altre nació ha pogut arribar». Aquests «privilegis y eixa soberania nacional tres cent anys atràs nos fou arrebatada».⁶¹

Tot plegat no treu que apareguin elements culturalistes en la definició 4 del poble o 6 de la nació, com ara l'afirmació que «el pueblo español es eminentemente monárquico y religioso»⁶² i que s'usin altres conceptes de poble, especialment el 3b, segons el qual s'atribueixen als pobres les virtuts que els moderats atribueixen normalment als rics o a la classe mitjana: la virtut, la “capacidad de discernimiento”, el patriotisme.⁶³ I també hi hauria una «minoría turbulenta», «infelices parias», desmoralitzats i ignorants, que constituïrien l'«hez del pueblo» i que és el més semblant a les classes perilloses (3a) dels moderats, l'existència dels quals, però, s'atribuïa a un sistema polític mancat de llibertat, i la seva situa-

y mayorazgos»), reforma de l'estructura de l'Estat (Estat mínim) i reformes relacionades amb la sobirania i la llibertat (ampliació de la llei electoral, responsabilitat dels ministres, regència de tres persones, bé que després acceptaran l'única per pragmatisme). Entre les “secundàries”: econòmiques (treure «trabas» al comerç, conservació de les colònies, béns nacionals dedicats a l'amortització del deute, camins i canals), estructura de l'Estat (unitat de codis, instrucció pública), sobirania i llibertat (control de les Corts sobre els impostos, llibertat d'impremta, subordinació de l'Església a l'Estat, Milícia Nacional, equilibri Nació-Corona). D'altra banda, el progressisme defensava la famosa «centralización de fondos» alhora que el manteniment de la Constitució de 1812 pel que feia a les eleccions municipals i un cert caràcter autònom i polític dels municipis.

60. Desapareixent, així, les «bravatas sobre la integridad del territorio» (*El Constitucional*, 296 (14-IV-1840)).

61. *El Constitucional*, 31 (23-VII-1839), 107 (7-X-1839) i 113 (13-X-1839), apèndix núm. 3 (gener de 1840). Sobre el Quatre de Maig de 1837: 764 (4-V-1841), 779 (19-V-1841), 785 (25-V-1841), 788 (28-V-1841) i 1.148 (4-V-1842); en canvi, sobre el Dos de Maig informen només de les celebracions realitzades a tot Espanya. El 1843, sobre el Quatre de Maig: *El Constitucional*, 1.449 (4-V), amb un ribet negre de dol a les 4 pàgines del diari; 1.450 (5-V); 1.451 (6-V); 1.463 (19-V), amb elogis a Xaudaró; i 1.467 (23-V); en canvi, sobre el Dos de Maig inclouen només un poemeta al núm. 1.447 (2-V). Cada any, a més, obrien una subscripció per a les vídues i els orfes dels que moriren el Quatre de Maig.

62. *El Constitucional*, 37 (29-VII-1839); no és, en canvi, ni immoral ni ignorant: 318 (6-V-1840).

63. *El Constitucional*, 17 (9-VII-1839); normalment aquestes virtuts els les atribueixen sense usar el concepte de “poble”: 39 (31-VII-1839) i 150 (19-XI-1839).

ció podia millorar amb un sistema polític adequat.⁶⁴ Aquests altres usos, però, no fan el paper fonamental dels primers en el seu projecte polític.

A mesura que avançà el Trienni esparterista, el diari va anar posant èmfasi en les contradiccions socials que es donaven al si del poble (definició 1). Aquesta dinàmica, que s'havia concretat alguna vegada en l'exclusió dels més rics, acabà desembocant en un llenguatge de classes que es va sobreposar al llenguatge de poble i nació i que arribà a substituir-lo en molts articles. Aleshores, el poble i la nació es reservaren per interpretar els fonaments de la sobirania, però la dinàmica social i política barcelonina passà a ser interpretada a partir del llenguatge de classes, malgrat que la política barcelonina era clarament interclassista.⁶⁵

Els republicans terradistes

*El Republicano*⁶⁶ es fonamentava en la crítica del pronunciament de setembre de 1840, que hauria establert el govern dels «moderados de la hornada de setiembre», caracteritzat per l'arbitrarietat i la manca de respecte a les lleis i a les llibertats, el malbaratament de recursos i la corrupció en favor de les «pandillas» i que, amb el seu mal govern (augment dels impostos i claudicació davant d'Anglaterra), hauria provocat la crisi econòmica i l'abatiment de «todas las clases de la sociedad». Un resultat així era conseqüència lògica de l'aplicació de la «monarquía templada», que impossibilitava qualsevol millora, ja que les Corts només les triaven els rics, i el Senat i el rei anul·laven qualsevol reforma. Contra aquest sistema, proposava la república federal, la qual consistia en sufragi universal masculí, Estat mínim, una sola cambra i una llei de responsabilitats del govern i les Corts davant del poble, llibertat d'impremta i d'associació, igualtat davant la llei, justícia ràpida i barata, única contribució, limitació de les quintes i socors als invàlids i els indigents que no poguessin treballar (i, potser entès de manera més àmplia en el «pla de revolució» de Terrades, «trabajo o lo necesario para vivir a todos los Ciudadanos»).⁶⁷ La integració dels sectors populars passava, per tant, per la concessió de drets polítics i per un cert 'dret a l'existència'.

Amb molta claredat la definició dominant de nació és la de nació política (5), de manera que la nació apareix relacionada amb la sobirania nacional i amb la demanda de llibertat (en el seu cas, no només d'institucions liberals, sinó també democràtiques, concretades en la república federal). *El Republicano* és el que s'aproxima més a l'ús d'un concepte de nació exclusivament polític, segons el qual, en rigor, sense llibertat no hi ha nació. Això es dona malgrat que el diari faci també un ampli ús d'un concepte de nació en el sentit senzillament d'Estat, hereu del concepte 3, segons el qual tant nació és França com Espanya i com Rússia (o Alemanya).⁶⁸ L'ús de nació en aquest sentit en suposa la preexistència a l'assoliment de la llibertat, però sense aquesta darrera la nació no és completa.

64. *El Constitucional*, 173 (12-XII-1839), 1.241 (22-IX-1842) i 1.242 (23-IX-1842).

65. BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 218-247.

66. Anàlisi del «prospecto» i núm. 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17 i 18 (octubre-novembre 1842).

67. BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 213-215; «Libertad, igualdad, humanidad'...».

68. Vegeu les definicions 3 i 4 de nació.

D'aquí l'ampli ús d'expressions que destaquen la infelicitat de la nació per la manca d'institucions adequades o per les llargues lluites que ha hagut de fer per assolir-la, de moment sense èxit: «nación desdichada», «desolada patria», «desgraciada Nación», «afligida patria», «pobre patria», «la España yace miserable», només les nacions que «han querido ser libres» gaudeixen de «prosperidad y verdadera libertad». En canvi, l'ús d'elements històrics és gairebé nul. La redacció tenia les mateixes referències històriques que *El Constitucional*, bé que més exclusivament castellanès, però ni hi posava gaire èmfasi ni eren en cap cas la justificació dels drets que exigia.⁶⁹ Tampoc altres referències culturals no semblen fer cap gran paper.⁷⁰ És lògic, per tant, que els “patriotes” siguin els qui lluiten per la llibertat. Amb més claredat encara que entre els progressistes, la nació justifica l'Estat democràtic i, en la mesura que dóna drets a tota la població masculina, la integra de manera no subordinada a la societat.

De manera coherent amb aquest ús de nació, el concepte prioritari de poble és l'1, usat moltes més vegades que el concepte de nació (“poble” s'usa el doble de vegades que “nació”, en qualsevol dels seus sentits), i, a diferència del progressisme, sense reconèixer gairebé cap contradicció al seu si. Així, si la crítica fonamental al sistema polític era que no representava una bona part de la població, aquesta apareix definida de maneres prou diverses: el «país que es la masa del pueblo que suda y paga», les «grandes masas proletarias», «las masas populares, los hombres más útiles, los ciudadanos del trabajo y de las virtudes», però, fins i tot quan es diferenciava entre «el pueblo, los capitalistas, los contribuyentes», era a tots plegats que es cridava a la regeneració política. Poble i nació eren identificats.⁷¹

Per què Espanya

Fins i tot la definició més política de nació necessita, al capdavant, una base territorial que (idealment), en bona mesura, vindria donada per la geografia: d'aquí la convicció de la conveniència de la unió d'Espanya i Portugal (abans de poder procedir a una unió europea). Però davant la dificultat pràctica d'aquesta unificació, el territori que acaba servint de base a la nació és l'espanyol en tots els casos, la qual cosa, a nivell conceptual, indica la penetració del concepte 3 de nació, l'aplicació del qual a Espanya es remunta (almenys en alguns cercles) a l'època moderna. Pel que fa a Catalunya, el segle XVIII i la Guerra del Francès

69. Es consideraven, també, «descendientes de los Cides y Pelayos, de los Bravos y Lanuzas» (*El Republicano*, 8 (17-X-1842)), però ja al núm. 1 (1-X-1842) assenyalaven «que no nos entretendremos en derramar lágrimas sobre la laureada tumba de Lanuza y Padilla, mártires por las antiguas libertades y franquicias populares de Aragón y Castilla, no recordaremos las eminentes heroicidades de Polier [sic], Richard, Lacy, Riego», sinó que es dedicarien sobretot a fer un catàleg de «desengaños» de «nuestros tiempos».

70. Una vegada apel·len a «la bella memoria de nuestra gran nacionalidad [espanyola]», nom que fou «terror y pismo» de l'univers, i, una altra, ploren la «sangre pura, sangre de español» vessada als camps de batalla per la llibertat (*El Republicano*, 2 (3-X-1842) i 14 (31-X-1842)).

71. «Que todos los hombres mayores de edad que forman el pueblo, y que no hayan cometido delito alguno, concurran y den directamente su voto para la elección de los jefes que le han de mandar y de los diputados que le han de representar» (*El Republicano*, 2 (3-X-1842)).

semblen moments claus en la penetració de la identificació espanyola. En tot cas, queda clar que, a l'alçada dels anys 30 i 40 del segle XIX, el marc espanyol és ja una dada plenament acceptada de la política catalana,⁷² cosa que no vol dir que es consideri que la nació espanyola ja estigui construïda.⁷³

Quin paper per a Catalunya?⁷⁴

Si és clar que la nació és Espanya, cal discutir quin paper s'atribueix a Catalunya. Aquesta qüestió ha estat tractada sovint sota els títols de “particularisme”, “provincialisme”, “prenacionalisme” o “protonacionalisme”, incloent sota aquests títols qualsevol referència a la llengua o a Catalunya com quelcom diferent de la resta d'Espanya, els intents de refer la Corona d'Aragó o les mateixes bullangues, en la mesura que representaven una dinàmica social enterament diferent (se suposa) de la resta de l'Estat. Sempre amb un rerefons organicista,⁷⁵ més o menys explícit, que veu aquests fets com un “renaixement” de la nació com a conseqüència natural del manteniment de l'esperit de grup, de la consciència col·lectiva o de les característiques diferencials, en una interpretació que es remunta als primers catalanistes.

Entre els historiadors moderns, per a Jaume Vicens eren les «realitats vives del país», junt amb el romanticisme, les que nodrien el provincialisme progressista –el reconeixement de la realitat, al capdavant, després d'una primera època més jacobina– i, junt amb la reclamació dels furs i les llibertats del país per part dels realistes, portà a la «revifalla de la consciència particular del país», mostra de l'«etern retorn primaverall de Catalunya».⁷⁶ Josep Termes parlava del «particularisme» i de la «consciència psicològica particularista».⁷⁷ Josep Maria Ollé entén que «el particularisme, el provincialisme i el catalanisme són fases diferents d'un mateix fenomen històric, el nacionalisme català, ja que cada un i tots en conjunt van propulsar sempre la defensa, pel cap baix, d'alguna o d'algunes característiques diferencials

72. Sobre el patriotisme espanyol dels liberals catalans: FRADERA, «La política liberal y el descubrimiento...». Un exemple de la definició geogràfica: *El Constitucional*, 28-VIII-1837, «Imposibilidad de que Cataluña se declare nunca independiente». Sobre la integració de Catalunya a Espanya: P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1986 [1964], vol. I, pàg. 85-88; i *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1979. Segurament amb massa contundència sobre el predomini de la identitat espanyola sobre les regionals (que al XIX més aviat coexisteixen més que no pas s'exclouen): J. M. JOVER, «Prólogo», dins *La era isabelina y el sexenio democrático, 1834-1874*, Madrid, Espasa Calpe, 1981. Sobre el concepte d'Espanya, ÁLVAREZ JUNCO, *Mater dolorosa...*

73. J. L. MARFANY, «Catalunya i Espanya», *L'Avenç*, 216 (1997), pàg. 6-11.

74. Es planteja aquí el problema de com encaixava Catalunya dins de les visions generals espanyoles que ja he descrit. A part d'unes lleus indicacions, resta fora d'aquest estudi com es veia Catalunya des del govern i des de les altres regions espanyoles, com veia el govern aquestes altres regions i com veien les seves regions els liberals de cadascuna d'elles. Aquestes visions, que seran objecte d'altres treballs, són cabdals per entendre tota la qüestió.

75. D'aquí les metàfores del “desvettllament” o, en parlar de la divisió provincial, de l’“esquartejament”.

76. J. VICENS i M. LLORENS, *Industrials i polítics*, Barcelona, Vicens Vives, 1961.

77. J. TERMES, *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Barcelona, Anagrama, 1976.

de la nació catalana». Aquest “nacionalisme” s’identifica amb un moviment de «redreçament nacional» que s’iniciaria al començament del segle XIX (malgrat l’«uniformisme puixant» del segle XVIII, la «creixent hibridització de la consciència nacional» i l’«aiguabarreig d’idees uniformistes i particularistes»), que assoliria «un període de plenitud cent anys més tard» i que seria possible, al capdavant, perquè l’esmentat procés d’hibridització no hauria aconseguit «destruir el poderós substrat que mantenia la catalanitat, és a dir, la consciència de grup».⁷⁸

Pere Anguera ens diu que «cal rebutjar les interpretacions que, amb un presentisme ostentori, identifiquen totes les revoltes com a manifestacions baptismes del nacionalisme català», però considera els protagonistes de les de 1808-1868 com la «1ª generació» de les quatre que portarien al nacionalisme. Tot plegat derivaria, al capdavant, del «sentiment d’identitat pre-polític» del segle XVIII, el qual seria la continuïtat de la «identitat proto-nacional» del XVII, i porta sovint a confondre “catalanitat” i “catalanisme”; per això a vegades es titlla la catalanitat de l’època d’«invertebrada»: perquè no té la traducció política que se suposa que hauria de tenir.⁷⁹ Dubto que l’expressió “prenacionalisme” aclareixi res, fora d’indicar alguna cosa anterior al nacionalisme, però els autors que utilitzen l’expressió l’usen en el sentit que aquesta “cosa” és, no només una condició necessària pel que vindrà després, sinó que hi porta de manera “natural”. “Proto-nacionalisme” o “protonacional”, malgrat que han estat usats per autors ben diversos, em semblen expressions encara més ambigües. “Proto” és un prefix que denota prioritat, és a dir, indica igualment “alguna cosa” que va abans, però si observem els compostos que se’n deriven veiem que, en química, indica un element que, en un compost determinat, hi «està en menor quantitat»; “protocanònic” vol dir que pertany al «primer cànon»; “protomàrtir”, que és el primer dels màrtirs; el “protonema” és l’«estat inicial de la fase gametòfita de les briòfites»; un “prototipus” és un «model primitiu; arquetipus» o, fins i tot, «el més perfecte exemplar d’alguna cosa». Per tant, el “protonacionalisme” pot ser la fase inicial del nacionalisme, aquell moment en què, de nacionalisme, encara n’hi ha “poc”, el primer nacionalisme o el model primitiu (dubto que algú suposi que n’és el més perfecte exemplar). Podent indicar coses ben diferents, generalment ens remet a la visió organicista de la qüestió. D’altra banda, no es pot suposar de cap manera que “radical” equivalgui necessàriament a “popular”.⁸⁰

Però les suposicions que la nació existeix i que tard o d’hora es manifesta, que té (o que tindria si hi hagués hagut un desenvolupament ‘normal’) una consciència o unes característiques ideals que podem conèixer (i que se solen identificar amb les del nacionalisme actual), a banda de ser indemostrables, porten a una radical mala interpretació de la ideologia i de les formes d’acció col·lectiva del període de la revolució liberal. Perquè uns mateixos elements ‘objectius’ (una llengua, un dret, unes referències històriques) poden ser posats al servei de pro-

78. J. M. OLLÉ, *Les bullangues de Barcelona durant la primera guerra carlina (1835-1837)*, Tarragona, El Mèdol, 1993, vol. I, pàg. 48-51.

79. P. ANGUERA, *Els precedents del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 2000.

80. Una crítica del llibre d’Anguera es pot veure a J. L. MARFANY, «Ressenya» [de P. ANGUERA, *Els precedents del catalanisme*], *Recerques*, 41 (2000), pàg. 221-229. Una síntesi sobre les bases socials de progressistes i radicals a Barcelona, a BARNOSSELL, «‘Libertad, igualdad, humanidad’...».

jectes polítics molt diferents, de manera que el que cal és analitzar «com els grups s'organitzen i defineixen el seu sentit de pertinença col·lectiva».⁸¹ D'aquí que el punt de partida per analitzar l'encaix de Catalunya a Espanya hagi de ser del tot diferent.

En primer lloc, és clar que Catalunya, com a espai coherent, era molt present en la discussió política i econòmica del moment, i no només pel record d'èpoques passades,⁸² sinó també per raons ben concretes del seu present, ja fos la llengua, l'especificitat econòmica o el mateix reconeixement d'aquesta realitat que feia l'Estat a través d'una figura tan fonamental a l'època com eren les capitànies generals, però també cal tenir present que aquest fet no és ni molt menys exclusiu de Catalunya, ja que el llenguatge de les regions formava part de la política de l'època a tot Espanya, inclosos els temes de l'orgull i del lament regionals.⁸³ En segon lloc, però, és clar que la nova divisió provincial havia quallat ja en la política i les mentalitats de l'època. La nova divisió no era simplement una “superestructura” sobre una societat que li era aliena, sinó que determinava múltiples aspectes de la política de l'època, en ser l'àmbit d'actuació de noves institucions com ara les diputacions i els caps polítics,⁸⁴ a banda del fet que els

81. FRADERA, *Cultura nacional...*, pàg. 12.

82. El record històric, no exclusiu de Catalunya, en la lògica liberal: FRADERA, «La política liberal y el descubrimiento...», pàg. 675. Sobre les formes de conceptualitzar Catalunya a l'època moderna, vegeu: X. TORRES, «Identitat i vocabulari. Nació, terra i pàtria a la Catalunya dels Àustria», dins *5è Congrés d'història moderna de Catalunya. La societat catalana, segles XVI-XVIII. Identitats, conflictes, representacions, Barcelona, UB, 15/19-XII-2003*. Torres assenyala l'absoluta preponderància del mot “provincia” aplicat a Catalunya, és a dir, una «comunitat distinta, amb les seves pròpies lleis, dins una monarquia composta». Com m'assenyala Joan Lluís Marfany, aquesta realitat no formava part del passat remot dels catalans, sinó, ben al contrari, d'un passat immediat que es prolonga fins a la Revolució Liberal.

83. En pot ser una mostra l'existència de diaris amb els noms de les diferents regions: si a Catalunya, als anys 30, es publicava *El Catalán* i, als 40, trobem *Lo Verdader Català*, a més del fet que *El Popular* se subtitulava “Diario de los intereses de Cataluña”, trobem, a l'inici dels anys 40, *El Diario Balear* (publicat des del 1814), *El Castellano* (Madrid), *El Eco de Aragón* (Saragossa), *El Centinela de Aragón* (Teruel), *El Vigilante Cántabro* (Santander), *El Murciano Independiente* (Múrcia); també de ciutats o noves províncies: *El Demócrata Gaditano* (Cádiz), *Revista Gaditana* (Cádiz), *El Leonés* (León), *El Palentino* (Palencia), *Diario de Barcelona* i *La Revista de Madrid*. Exemples en els discursos de l'època: Espartero, sobre la fi de la guerra al nord d'Espanya, parlava, referint-se a les tropes carlines, de la «división castellana», la «división vizcaína y la división guipuzcoana», de les «fuerzas alavesas y navarras» i s'adreçava a «aragoneses, valencianos y murcianos» per tal d'acabar la guerra en aquests territoris (*El Constitucional*, 121 (21-X-1839)); des de Saragossa, criticaren la versió que *El Popular* donà d'un avalot, afirmant que «no somos vándalos, que somos aragoneses mas honrados que V.» (*El Popular*, 85 (24-VI-1841)); a la *Revista Mensajero* (Andalusia) s'afirmava, l'agost de 1835, que no es deixava expressar-se als liberals andalusos com a la resta de l'Estat i s'afegia: «Por qué hemos de ser inferiores a otros españoles? Se preguntan a sí mismos los Andaluces?» (citat per *El Vapor*, 223 (11-VIII-1835)); des dels diaris madrilenys també es parlava de Catalunya: *El Pabellón Español* criticava el bombardeig de Barcelona, «capital de Cataluña», «capital del Principado» (citat per *El Constitucional*, 1.403 (19-III-1843)). L'ús del vocabulari regional implicava a vegades grans lloances i a vegades agres crítiques i disputes. Sobre aquestes darreres, per exemple, l'article d'*El Vapor* de 2-XI-1836, que critica que «el laborioso catalán tal vez sufre los sarcasmos del ocioso castellano».

84. D'aquí, per exemple, que els primers sindicats poguessin ser prohibits a la província de Barcelona però no a la de Girona (BARNOSELL, *Orígens del sindicalisme...*, pàg. 116).

partits judicials, que es convertiren en «la xarxa urbana administrativa del país», eren d'una notable qualitat geogràfica.⁸⁵ D'altra banda, malgrat que és conegut que a les Corts de Cadis ja aparegué una clara oposició a la divisió del territori català, aquesta no fou percebuda necessàriament de manera negativa. Així, la Junta Superior Gubernativa de Girona afirmava, l'octubre de 1840, que «hecha la división de provincias en 1837 y emancipada la de Gerona de la de Barcelona, capital del antiguo Principado», podia portar a terme mesures que abans s'havien estavellat contra l'«interés provincial» (és a dir, contra interessos particulars contraris al bé comú, ja que aquest era a l'època el significat prioritari de «provincialisme»)⁸⁶ i la «injusticia más atroz».⁸⁷

Tanmateix, per al que aquí es vol discutir el que és rellevant és quins usos polítics es feien o no es feien d'aquests diversos espais territorials, ja fossin les noves províncies, ja fos Catalunya, ja fossin altres entitats, com ara la Corona d'Aragó, i, sobretot, contextualitzar adequadament les referències existents, tant en el moment polític concret en què es produïren com en el conjunt de la ideologia d'aquells qui les expressaren.

Els moderats

Els redactors d'*El Corresponsal* tenien un evident sentiment, i fins i tot orgull, de catalanitat, que venia a fondre's fins a identificar-se gairebé amb un evident sentiment i orgull de «barcelonitat», en un llenguatge compartit tant pels redactors a Madrid com pels corresponents del diari a Barcelona, fet que podria indicar que aquest era el sentiment d'almenys el grup social al qual anava dirigit el diari: els fabricants i els sectors més relacionats amb ells. Així, Catalunya és «nuestra patria», el «país á que nos preciamos de pertenecer», el «país» d'Espanya en el qual hi ha més riquesa general i menys criminalitat, amb una llengua pròpia i amb un «espíritu provincial» caracteritzat per la generositat, l'amor al treball i la llibertat, l'honradesa, la capacitat de sacrifici i la religiositat.⁸⁸ També, però, és Barcelona⁸⁹ la «pàtria» on han nascut «a mucha honra y nos hemos glo-

85. J. BURGUEÑO, *De la vegueria a la provincia. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1995; *Història de la divisió comarcal*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2003.

86. No he trobat excepcions als anys 40. Una excepció (però que em sembla que demostra que l'accepció normal era la negativa) a *El Vapor* d' 1-XI-1836: el «espíritu de provincia» que «indisponne, unos contra otros, á los individuos de una misma nación» és negatiu. En canvi, el «provincialismo y la nacionalidad» tal com l'entendrien els catalans «no es egoismo» sinó que «el amor que profesan al nombre catalán es un medio que les conduce a amar con delirio el español; y no se adoran con éste deseando avasallar ni humillar a los demás pueblos europeos sino tendiéndoles con placer una mano fraternal». Cal notar que, en tot cas, aquest provincialisme no s'oposa al sentiment espanyol i que el context no és només l'espanyol sinó també l'uropeu.

87. Text reproduït a *El Constitucional*, 547 (15-X-1840).

88. *El Corresponsal*, 145 (23-X-1839), 148 (26-X-1839), 221 (7-I-1840), 651 (13-III-1841), 844 (22-IX-1841), 1266 (22-XI-1842) i 1432 (8-V-1843). Considera també que són tots els catalans els que tenen «apego a las cosas del país» (596 (17-I-1841)).

89. Referències a Barcelona: *El Corresponsal*, 1.272 (28-XI-1842), que inclou també una referència al Consell de Cent com a model de bon govern i com a «antigua organización municipal de nuestra patria»; 1.288 (14-XII-1842) i 1.488 (20-VIII-1843).

riado mil veces de ello», el «país» que els governants enviats de Madrid no coneixen i que tots els pobles dels voltants tenen per «patria común». El «pueblo de Barcelona»⁹⁰ és un «pueblo modelo», amant de l'ordre i de la propietat. De manera que: a) Barcelona i Catalunya poden posar-se al mateix nivell (com a pàtria o país); b) l'orgull barceloní és un component essencial de l'orgull català (i, en aquest nivell, es diferencia clarament entre Barcelona i Catalunya);⁹¹ i c) és Barcelona qui capitalitza o encarna les «glòries» catalanes.⁹²

Ben entès, l'orgull barceloní i català no s'oposa a l'espanyol: «no se culpe nuestro provincialismo: de barceloneses blasonamos [...]: pero no es eso solo, además de catalanes somos españoles, y si no hay hoy Constitución para Barcelona: ¿por qué no se ha de temer que deje de haberla en breve para España?». ⁹³ No és tampoc una qüestió exclusiva de Catalunya, ja que el «provincialisme» existeix arreu d'Espanya, a causa, especialment, de la història política dels segles XVI-XVIII («tres siglos de opresión», especialment el darrer, que acostumà tothom al govern dels militars), en els quals, mentre «todas las naciones han hecho sus revoluciones políticas, religiosas ó morales, [España] ha permanecido estacionaria y comprimida», amb el resultat que «nuestro país conserva muchos restos de la an-

90. Definició paral·lela a 1c: arran dels fets de novembre de 1842, afirma que és el «pueblo de Barcelona [...] quien se levantaba en masa»; és el testimoni de «todo un pueblo» el que acusa a Zurbano de tolerar, si no ordenar, els saqueigs (*El Corresponsal*, 1.272 (28-XI-1842)).

91. Davant el bombardeig de Barcelona de 1842, afirma el seu corresponsal a la ciutat: «lo que más duele a un catalán, lo que no puede un catalán mirar sin lágrimas en los ojos, son los escombros del consistorio: el salón de Ciento, el salón de los gloriosos recuerdos de Cataluña, no existe». Un exemple de la diferenciació clara Barcelona-Catalunya és l'explicitació que des d'altres localitats es «defensa» també Catalunya: l'«espíritu de Cataluña», diuen el desembre de 1842, es va posant contrari al govern. A Granollers quasi linxen un capità que estava «blasfemando de los catalanes rebeldes» (*El Corresponsal*, 1.300 (26-XII-1842)).

92. Un poema en prosa de juny de 1843, signat per O. Y. P. i enviat a la redacció d' *El Corresponsal*, compara el bombardeig de la ciutat del novembre anterior amb la resistència de 1714 i pronostica que, de la mateixa manera que Barcelona es reféu d'aquell desastre, també es referà d'aquest, amb la qual cosa es compara Felip V amb el govern d'Espartero. Davant de governs com aquests, Barcelona, «poderoso sostén de la libertad española» farà sentir la seva veu: «se oirá desde las orillas del Manzanares el grito aterrador de Desperta Ferro». Tota la història medieval catalana es posa al servei de Barcelona: és la ciutat que és «hermosa patria de reyes, escelsa cuna de esforzados guerreros, de sabios legisladores y celebrados vates»; que ha escampat les seves «sacrosantas leyes» per l'univers; foren els seus fills els qui conqueriren Grècia al crit de «Desperta Ferro» i que destrossaren els exèrcits turcs; són seves les «barras del color de la sangre de tu primer conde» que «han paseado triunfadoras por la Sicilia, y a su vista han huido los aguerridos soldados de Carlos de Anjou»; foren els seus vaixells els que s'enfrontaren a Gènova, Pisa i Venècia; són seves les lleis marítimes escampades pel món; són seus els trobadors. Tot plegat amb una referència clara a la llibertat: «tus ilustrados concelleres se han sentado cubiertos en presencia de los reyes, y no les han prestado jamás homenaje antes de hacerles jurar la observancia de tus leyes». El bombardeig de la ciutat esperonà sens dubte les comparacions històriques: al núm. 1.355 escriuen sobre el «levantamiento de Barcelona en el s. XVII».

93. *El Corresponsal*, 1.295 (21-XII-1842). Fixem-nos que «provincialisme» pot anar referit tant a la «provincia» (Catalunya) com a la «localidad» (Barcelona). El context de la cita és el de la crítica que fa el diari de «las atrocidades cometidas por el gobierno en Cataluña», després de la qual afegeix les frases que hem transcrit. El significat, per tant, ve a ser: no es pensi que critiquem l'actitud del govern davant Barcelona perquè som provincialistes. Així, el terme tindria també les connotacions negatives que explico tot seguit.

terior civilización en las cosas y muchos más en los hábitos del pueblo».⁹⁴ Entre el que es troba a faltar, destaca el «sentimiento de nacionalidad y centralización» i predomina, en canvi, el «espíritu de provincialismo», que és definit com un conjunt de característiques que diferencien un territori concret del conjunt de la “nació” i, sobretot, de Castella, que és la que, especialment, defineix Espanya.

Així, les províncies «vascongadas» es caracteritzen per la seva «sencilla y primitiva constitución patriarcal» i els furs, conservats en «la primitiva pureza», que les fan pròsperes i felices, a diferència de la misèria que hi ha a Castella. Catalunya, València i Aragó es caracteritzen per les seves lleis civils, els seus hàbits de treball, l'organització de la propietat i el sistema impositiu. Galícia es caracteritza per una gran divisió de la propietat que, junt amb una àmplia població rural, produeix «hábitos de trabajo, de aplicación y frugalidad». Les «costumbres regalonas» d'Andalusia, en canvi, amb les seves tradicions àrabs, viues encara, i una gran concentració de la propietat de la terra que provoca despoblació, produeixen «esos hábitos de peregrinación y de aventura, de generosidad y galantería que distingue de todos los demas pueblos á aquellos naturales». Espanya causa, doncs, la següent impressió: «un edificio trazado con formas romanas, en que se añadió el primer cuerpo gótico y el segundo árabe» al qual hem posat «una cornisa y cúpula de la más reciente arquitectura», amb la qual cosa volem que «la obra aparezca regular y regenerada ¡Estraña pretensión!». L'esperit de provincialisme, doncs, definit especialment per les lleis, les formes de propietat, els costums i la prosperitat, és considerat negativament: si impera en el futur, aquest serà «raqúitico y miserable», «mientras que la nacionalidad se le presenta grandioso». Si centralització i “nacionalitat” són premisses del creixement econòmic i de l'ordre social, el provincialisme n'és la desfeta. Així, «los esfuerzos de los políticos españoles han de dirigirse principalmente á nivelar y regularizar esta nación».⁹⁵

El provincialisme, per tant, només és legítim quan no es contradiu amb els interessos generals.⁹⁶ És per això que la seva defensa del proteccionisme fou sempre presentada com un interès “nacional” i no pas “provincial”. Era nacional, perquè formava part d'un ampli projecte de desenvolupament, que era, al capdavant, l'únic que podia sostenir de debò una “independència nacional” que fes que Espanya deixés de ser una joguina de les potències europees. Però que la indústria “nacional” fos, de fet, indústria catalana, introduïa molt clarament una possible contradicció en aquest esquema. Per això, el diari s'esforçava a assenyalar que podia desenvolupar-se també en altres províncies i insistia en l'abundant comerç de

94. “Poble-classe” (definició 3a).

95. *El Corresponsal*, 437 (11-VIII-1840) i 491 (4-X-1840).

96. Així s'entenen les mesures preses de manera unilateral per part de les diferents “províncies” en moments de manca d'un govern central: l'octubre de 1840, per exemple, el diari veia el «país» [Espanya] «fraccionado», «caminando a perderse en las opuestas exigencias del espíritu de provincialismo», de manera que «esa tendencia local que se reconoce ya, se iría arraigando y desenvolviendo» i, així, «las noticias que ayer llegaron de Andalucía, promoverían sin duda otras medidas contrarias en Cataluña: los unos ensancharían el arancel en daño de la industria; los otros le relajarían en perjuicio de la agricultura», una forma, també, d'assenyalar que el proteccionisme que defensaven és ja un terme mig i no el que voldrien (*El Corresponsal*, 491 (4-X-1840)).

Catalunya amb la resta d'Espanya gràcies al seu desenvolupament industrial. No cal dir que els qui defensaven el lliure canvi afirmaven, al seu torn, que el proteccionisme era merament un interès provincial, un egoisme, fet del qual es queixava amargament el diari.⁹⁷ La segona contradicció és que un concepte de nació definida segons el model 6 es podia aplicar també a Catalunya. Arran de la festa de Sant Jordi, el seu corresponsal de Barcelona explicava que en tal festa "popular" «van unidos infinitos recuerdos de nuestras antiguas glorias» i es felicitava que, a més d'obrir en aquest dia el palau de l'antiga Diputació (com es feia ja almenys en els quatre anys anteriors), ara es feia també una missa. Aquests «continuava» «son medios eficacísimos de conservar y fomentar entre nosotros el verdadero espíritu de nacionalidad».⁹⁸ Fixem-nos que, en primer lloc, la «nacionalidad» es defineix per les «glòries» i la religió –és a dir, l'ordre social–, però cal destacar que, en aquest cas, el terme és aplicat molt probablement a Catalunya, fet que constitueix clarament una excepció en el conjunt del diari,⁹⁹ però que assenyala potser per on podien anar desenvolupaments posteriors d'una definició culturalista de la nació, malgrat que en el diari aquesta «nacionalidad» catalana es supedita sempre dins de la Nació espanyola. Per això, en agra polèmica amb *El Castellano* sobre el proteccionisme, el diari podia imprimir (encara que copiant-ho d'*El Constitucional*) que «Cataluña ha sacrificado a Castilla hasta la nacionalidad y *El Castellano* trata todavía de ajar el amor propio de los catalanes».¹⁰⁰

Els progressistes

Per a *El Constitucional*, Catalunya és un punt de referència essencial, a vegades, com ja assenyala Vicens, acceptant la seva desaparició en profit de les províncies («las provincias del antiguo Principado»), però en general es considera un àmbit territorial perfectament vàlid. Aquest és el cas, especialment, en les referències a la guerra carlina (en la qual, a més, Catalunya era l'àmbit d'actuació militar a causa de l'estructura territorial de les capitanies generals, i, per tant, es discuteix sovint sobre els èxits o els fracassos del militar de torn),¹⁰¹ la indústria

97. *El Corresponsal*, 518 (31-X-1840), 565 (11-XII-1840), 604 (25-I-1841), 618 (8-II-1841), 636 (26-II-1841), 695 (26-IV-1841), 1.080 (17-V-1842), 1.095 (1-VI-1842), 1.261 (19-XI-1842) i 1.283 (9-XII-1842). Aquesta contradicció ja fou comentada i situada en el context de tot el segle XIX per P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna...*, vol. I, pàg. 73-85. Assenyala que el proteccionisme era en aquesta època un industrialisme J. FONTANA, «La fi de l'Antic Règim i la industrialització», dins P. VILAR (dir.), *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1988, vol. V. Cal tenir en compte, però, que els elements d'ordre social assenyalats aquí eren, en *El Corresponsal*, indestructibles dels estrictament econòmics.

98. *El Corresponsal*, 697 (28-IV-1841).

99. Igualment, les referències històriques a Catalunya apareixen a les cròniques dels seus corresponsals o en textos «remitidos», com el poema en prosa citat més amunt. Les referències històriques de la redacció són castellanes.

100. *El Corresponsal*, 1.095 (1-VI-1842).

101. Sense ser exhaustius, ni en aquestes cites ni en les següents, indiquem: *El Constitucional*, 41 (10-IX-1837), 2 (24-VI-1839), 15 (7-VII-1839), 23 (15-VII-1839), 157 (26-XI-1839), 294 (12-IV-1840) i 360 (27-VI-1840). Acabada oficialment la guerra, referència a «facciones» al Principat (*El Constitucional*, 1137 (23-IV-1842)).

(i els problemes socials i l'economia en general)¹⁰² i la situació política. Catalunya és el “país”, la “pàtria” on han nascut.¹⁰³ El «pueblo catalán», o els “habitants” de Catalunya, tenen una llengua pròpia que usen habitualment¹⁰⁴ i un caràcter propi: són liberals, amants de la llibertat (i, més concretament, progressistes),¹⁰⁵ treballadors i amb iniciativa,¹⁰⁶ sense grans desigualtats socials.¹⁰⁷ Catalunya és “noble”, però tractada a vegades injustament pels governants.¹⁰⁸ Aquesta visió inclou una lectura optimista de la pròpia història que, a diferència d'*El Corresponsal*, pot ser més apreciada que la de Castella: comentant els orígens històrics de la representació popular a Espanya, es considera que les Corts generals de Catalunya foren des d'un principi més demòcrates que les de Castella. Insistent, igualment, en les diferències entre les referències històriques d'un i altre diari, per a *El Constitucional* Carles V és valorat de manera negativa, ja que inicià la crisi del govern representatiu a Castella, mentre que a Aragó ho féu Felip II (un rei tractat ambigualement per *El Corresponsal*).¹⁰⁹ Malgrat que el que sembla que els interessava més de la història eren els “precedents” de defensa de la llibertat, acceptaven també la visió de les “glòries” medievals com a antecedent de la capacitat de defensar la indústria en l'actualitat.¹¹⁰

102. *El Constitucional*, 119 (19-X-1839), 135 (4-XI-1839), 142 (11-XI-1839), 296 (14-IV-1840), 303 (21-IV-1840), 327 (15-V-1840), 645 (13-XI-1841), 647 (15-XI-1841), 728 (7-IV-1841), 730 (9-IV-1841), 733 (12-IV-1841), 791 (31-V-1841), 1.035 (10-I-1842), 1.057 (1-II-1842), 1.106 (23-III-1842) i 1.189 (14-VI-1842).

103. A diferència del sentit de pàtria = llibertat, comentat anteriorment.

104. *El Constitucional*, 194 (2-I-1840). El diari l'usa en comptades ocasions: algun poema; algun full solt (com a apèndix al diari) de propaganda política arran de les eleccions; versets antimoderats enviats per lectors diversos en ocasió d'una subscripció per recollir diners per les víctimes del Quatre de Maig de 1837 (*El Constitucional*, apèndix núm. 3 (gener 1840), 181 (20-XII-1839) i seg. i 592 (28-XI-1840)).

105. *El Constitucional*, 19 (11-VII-1839), 35 (27-VII-1839), 39 (31-VII-1839) i 55 (16-VIII-1839); els “verdaders catalans” votaran progressista (apèndix núm. 3 en català (gener 1840)).

106. Se'n destaca orgullosament que els catalans (no pas tots els espanyols) són comparables als europeus: «ni la cabeza ni las manos de un inglés, de un francés, de un belga, de un suizo, están mejor organizadas que las de un catalán; ni la índole y carácter de aquellos propende más que el nuestro al trabajo y á la aplicacion» (*El Constitucional*, 135 (4-XI-1839)); altres referències: 184 (23-XII-1839) i 195 (3-I-1840).

107. La qual cosa és valorada molt positivament (*El Constitucional*, 619 (19-XII-1840)).

108. *El Constitucional*, 28 (20-VII-1839) i 519 (7-IX-1840).

109. *El Constitucional*, 107 (7-X-1839).

110. Al núm. 592 (28-XI-1840) *El Constitucional* publicava un poema en català (on trobem els almogàvers, Sicília, Atenes, Constantinoble, l'enfrontament amb Gènova i Venècia i fins a vuit almiralls catalans) que afirmava que «No surten de Barcelona / Vaixells ab mils de soldats, / Sinó llaugers bergantins / Plens de teixits y filats [...] Però el Català industriós / No és home degenerat / Que no sàpiga las armas / Manejar cuant vinguia l'cas / Son ídol ara no és guerra / Que a la indústria alsa l's altars: / Mes per defensar sa indústria / Sabria bé guerrear». El poema anava signat per O. Y., és a dir, el mateix autor que a *El Corresponsal* posava totes aquestes referències històriques al servei, no pas de Catalunya, sinó de Barcelona. Això reforça, em sembla, dues idees: que l'orgull barceloní i el català eren sovint quasi intercanviables i que moltes referències històriques eren comunes a moderats i progressistes, malgrat que el conjunt de l'edifici intel·lectual resultant fos prou diferent.

Pel que fa a Barcelona, sense textos tan explícits com els d'*El Corresponsal*, es pot considerar que:¹¹¹ a) També Barcelona ocupa un lloc central en la seva visió del món, especialment pel que fa a temes econòmics i polítics. b) A la ciutat o al “poble barceloní” se li atribueixen virtuts que s’apliquen també al “poble català” o al “poble espanyol”: Barcelona és culta, «tan amante del Trono como de la libertad», pacífica, sensata i treballadora. c) Amb la ciutat, s’usa o es reivindica igualment la província de Barcelona.¹¹² d) L’orgull barceloní apareix sovint junt amb l’orgull català, i ambdós, sovint relacionats amb la llibertat (especialment, per la història del govern municipal). e) De manera molt explícita, l’orgull barceloní, el català i l’espanyol no s’exclouen; l’ajuntament progressista de la ciutat podia escriure que no dubtava que els membres de la Junta Provisional de Govern de la Província de Barcelona «rivalizarán en energía y firmeza con aquellos antiguos catalanes» que eren els «Concellers» com a defensors dels drets del poble, «con la única diferencia que unidos con los de las demás provincias por lazos indisolubles lograrán ser más felices en los resultados».¹¹³

Per tant, les qualitats dels barcelonins i dels catalans són una aportació al projecte comú espanyol. D’aquí que la seva defensa de la indústria “catalana” sigui presentada insistentment com una qüestió “nacional”¹¹⁴ i no pas exclusiva de Catalunya, perquè, de manera semblant a *El Corresponsal*, el provincialisme és percebut negativament, a banda de considerar-lo comú a tot Espanya i aplicable tant a les regions com a altres entitats territorials. Així, davant l’existència d’associacions d’advocats a Madrid, Saragossa i Barcelona, voldrien que se’n creés una de sola, ja que l’existència de les tres demostra «ese fatal espíritu de provincialismo que ha de perdernos», o veien Espanya composta de «diversos reinos opuestos entre sí», cadascun d’ells amb un esperit d’independència «que honra» però que també és causa d’endarreriment.¹¹⁵ Una altra vegada, el provincialisme és entès com un interès particular contrari al bé comú, el qual necessita per a desenvolupar-se unes lleis uniformes (una raó de més, d’altra banda, per oposar-se al federalisme). Davant la proliferació de juntes provincials,¹¹⁶ l’octubre de 1840 feien notar que cadascuna legislava segons els seus interessos i «detrás de este hecho asoma una cuestión inmensa: la del individualismo provincial, la del aterrador fe-

111. Referències a Barcelona: *El Constitucional*, 17 (9-VII-1839), 39 (31-VII-1839), 40 (1-VIII-1839), 55 (16-VIII-1839), 113 (13-X-1839), 135 (4-XI-1839), 184 (23-XII-1839), 376 (3-VII-1840), 534 (2-X-1840), 801 (10-VI-1841), 979 (15-XI-1841), 993 (28-XI-1841), 1.066 (10-II-1842), 1.159 (1-VII-1842), 1.197 (9-VIII-1842) i 1.421 (5-IV-1843).

112. L’Associació Patriòtica de Barcelona, per exemple, agrupava tota la província; les juntes dels diferents pronunciaments eren provincials.

113. Pel context, sembla clar que les “altres províncies” són tant les catalanes com les espanyoles.

114. S’insisteix en el comerç interior d’Espanya defensant «teixits a canvi de grans»; volen el bé de tot Espanya; protesten contra els qui diuen que el cotó només enriqueix els catalans i afirmen que aquests «forman parte también de este todo que se llama Nación española: no son extranjeros» (*El Constitucional*, 12 (4-IV-1839), 192 (31-XII-1839), 195 (3-I-1840) i 1.137 (23-IV-1842)).

115. *El Constitucional*, 611 (11-XII-1840) i 695 (5-III-1841). Cal destacar que l’esperit d’independència se cita en el sentit, molt habitual a l’època, d’alguna forma d’organització o característiques pròpies, aplicable des dels ajuntaments a qualsevol mena d’institucions.

116. Com la de Girona, ja citada, que habilità els ports de Roses i Palamós per al comerç directe amb Amèrica.

deralismo». ¹¹⁷ Però el provincialisme pot ser també tant una arma per desqualificar el contrari com una amenaça. Després del bombardeig de Barcelona de 1842, el diari es queixava que, enmig de totes les desgràcies, el govern insultava els barcelonins titllant-los de provincialistes, però tot seguit, criticant la reedificació de la part aterrada de la Ciutadella, preguntava retòricament: no sap el govern que amb això «despiertan en nosotros el recuerdo medio dormido de nuestras antiguas glorias, que despiertan nuestro mismo provincialismo, y que éste no puede despertarse sin adormecer la nacionalidad?». ¹¹⁸ I, en darrer terme, es pren nota de per on podrien anar les coses si s'interpretessin diferentment trets com la llengua o el caràcter dels catalans: a Catalunya, el federalisme seria especialment preocupant perquè «las provincias catalanas con su idioma y natural despeggo se considerarían antes como nación distinta que como provincia federada». ¹¹⁹

Els republicans terradistes

Els escrits de la redacció d'*El Republicano*, portada per Juan Manuel Carsy i un jove Francisco de Paula Cuello, tenien com a única referència la nació i el poble espanyols. Les referències "regionals" es deuen a col·laboradors ocasionals, que semblen tractar la qüestió de la mateixa manera que ho feien els progressistes. Així, en un «himno democrático» redactat per Bernat Xinxola trobem referències al poble, al patriotisme com a recerca de la llibertat, a Barcelona, a Catalunya, possiblement una a altres regions, a Espanya i a Europa; ¹²⁰ i de manera semblant les trobem en un altre poema signat per Luis Frayle. ¹²¹

El que no podien compartir aquests republicans era la idea que el seu federalisme fos un atemptat a la unitat de l'Estat. Com escrivia (possiblement) Abdon

117. *El Constitucional*, 548 (16-X-1840). De manera semblant, consideraven que el manteniment dels furs bascos era un "privilegi" contradictori amb la llibertat general que podia induir altres "províncies" a començar una guerra: «¿Qué dirán las demás provincias, muchas de las cuales no tienen más que leer su historia para acordarse de que fueron tan privilegiadas y gozaron de tantas inmunidades como las vascongadas?». Això podria ser el començament «de una nueva era de discordias» (294 (12-IV-1840)). Cal recordar que durant la mateixa època *El Huracán* (diari republicà de Madrid) no s'estava d'afirmar que Espanya es regia pel sistema que ell demanava: la república federal (citat a *El Constitucional*, 545).

118. És a dir, que ens porta a buscar el nostre bé específic i no pas el general.

119. *El Constitucional*, 643 (12-I-1841) i 1.298 (18-XII-1842). També veuen perillós l'"abús" en l'ús del català i, davant l'edició de diccionaris catalans-castellans, escriuran: «documentos relativos a la plaga de diccionarios catalanes que amenaza a Cataluña» (157 (27-XI-1839)).

120. «Patriotas, demócratas puros / Con orgullo la voz levantemos / [...] En nosotros la patria confía / [...] Recordaos liberales invictos / El poder de tiránicos Reyes; / Fuera yugos! demócratas leyes / Sólo pueden la España regir / [...] Barcelona será la primera / Que alzaré de república el grito / A su sombra mil pueblos vejados / Por caprichos de un hombre ambicioso / Alzarán el pendón glorioso / Que a la Europa luz nueva dará / [...] Los tiranos vendrán á caer / Ante el pueblo pidiendo perdón / [...] Nuestra emblema ha de ser sólo una, / La grandeza del nombre español / [...] Unión! juventud catalana [...]» (*El Republicano*, 14 (31-X-1842)).

121. «¡Salud! Hermano Terradas / Demócrata catalán, / [...] Las almas republicanas / ganadas por tu peña / Gritarán en Barcelona / (Pronto será la ocasión) / A los tronos maldición / Con arrogancia española [...]» (*El Republicano*, 17 (7-XI-1842)).

Terradas, «muy ciego o muy obcecado se necesita estar para no conocer la gran tendencia y disposición de las diferentes provincias de España [...] a emanciparse del gobierno común», ja que «ni las leyes, ni las costumbres, ni la lengua, ni los intereses, ni las afecciones, ni nada de cuanto se requiere para constituir una sociedad bien ordenada ha sido común entre ellas». Val la pena de fer notar que lleis, costums, llengua, interessos i «afecciones» en comú són enteses com a precondicions d'una societat «ben ordenada». Com que a Espanya això no es dóna, és en va buscar interessos generals que no existeixen i cal acceptar «la disolución de esta monarquía en sus antiguos elementos, formándose de ella otras tantas repúblicas independientes y federadas cuantas puedan convenir a las divisiones naturales del terreno y a las particulares leyes, usos, costumbres y lenguajes de sus habitantes».¹²² El federalisme, des d'aquest punt de vista, és una solució «extraordinària» i, lluny de ser una causa de desunió, ho seria d'unió. Què és, però, el que cal federar? Doncs entitats, que no concreta, definides per la geografia (que és la que defineix l'àmbit de la federació: la península Ibèrica) i per característiques culturals. Basant-se només en criteris geogràfics, *Guindilla*, en la seva «Cartilla del pueblo», establia 18 «grandes comarcas naturales», 3 de les quals corresponien a Portugal. Les altres 15 eren: a) Andalusia occidental, b) Andalusia oriental, c) Múrcia amb Alacant, d) València i Terol, e) Aragó amb Tortosa i Molina, f) la resta de Catalunya, g) País Basc i Navarra, h) «Castilla entre Ríos», i) «Castilla del Canal», j) «Castilla-León», k) «Castilla-Mancha», l) «Centro-Castilla», m) Extremadura, n) Galícia, i o) Astúries.¹²³ En canvi, en el republicanisme català les entitats a federar semblen ser les grans poblacions (a partir de les quals s'organitza el territori) o les províncies liberals (que segurament ve a ser el mateix).¹²⁴ Fora de *Guindilla*, no sembla que hi hagués excessiva preocupació per definir aquest tema amb claredat, perquè Patricio Olavarría, a *El Huracán*, explicava com organitzar cada «provincia o estado federal», sense tampoc concretar-los.¹²⁵ En qualsevol cas, els estats federats no coincideixen amb nacions culturals i, molt probablement, eren les províncies de la divisió liberal.

122. *El Huracán*, 14-XII-1840 (citat per J. J. TRIAS i A. ELORZA, *Federalismo y reforma social en España (1840-1870)*, Madrid, Seminarios y Ediciones, 1975, pàg. 332-337). Més recentment hi ha fet esment F. PEYROU, *El republicanismo popular en España, 1840-1843*, Cádiz, Universidad de Cádiz, 2002, pàg. 126-127.

123. *Guindilla*, setembre-novembre 1842 (citat per TRIAS i ELORZA, *Federalismo y reforma social...*, pàg. 344-365).

124. Les grans poblacions, a la proposta de Terradas en el seu pla de revolució (*El Republicano*, 13 (29-X-1842)); les províncies liberals, a *El Republicano*, 2 (3-X-1842), que identifica els «pueblos» d'Espanya amb les noves províncies, i en el seu successor, *El Porvenir*, que acceptava, el juny de 1843, la nova província com a base territorial per a crear juntes i oposar-se a la caiguda del ministeri López (citat per J. GUILLAMET, *Abdon Terradas. Primer dirigente republicà, periodista i alcalde de Figueres*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 2000, pàg. 101). La «Cartilla» era reproduïda per *El Republicano*, però no sabem per quina causa no es publicaren els tres darrers «diàlegs» o capítols, dos dels quals, precisament, concretaven les «comarques naturals». Potser fou simplement per falta de temps, ja que *Guindilla* publicà el darrer el 13-XI-1842, mentre que el darrer número conegut d'*El Republicano* és de 9-XI-1842.

125. Citat a TRIAS i ELORZA, *Federalismo y reforma social...*, pàg. 367-368.

La independència de Catalunya

És conegut que a la documentació dels anys 30 apareix de manera reiterada la idea de la independència de Catalunya, ja sigui en els informes consulars francesos, en les denúncies moderades de l'“anarquia” o a la premsa,¹²⁶ i referències semblants trobem als anys 40. Davant els rumors que Zurbano es dirigiria a Catalunya amb un exèrcit per imposar un tractat de comerç amb Anglaterra, *El Corresponsal* publicava un text segons el qual «los catalanes preferirían una muerte sangrienta a una muerte de languidez y miseria. Para subyugar a Cataluña en 1640 se necesitaron 14 años, en 1714 fue preciso reunir las fuerzas castellanas á las francesas, y todo el poder de Napoleón no bastó á impedir que sus mejores soldados viniesen á beneficiar nuestros campos y blanquear con sus huesos nuestras indomables montañas».¹²⁷ Res no hi ha que expliciti el desig d'independència, però si se situa en un context de creuament d'acusacions, de desconfiances i d'odis històrics entre Castella i Aragó, i tenint en compte que al cap de tres mesos se'n publica un altre (encara que sigui copiat d'*El Constitucional*) d'acord amb el qual, segons quins aranzels imposés el govern, Catalunya no «podría quizás menos de recordar» la seva antiga independència i les seves glòries, la sensació d'amenaça d'independència i guerra és evident.¹²⁸ D'altra banda, *El Constitucional* podia queixar-se, després de l'afer de la Junta de Vigilància de 1841,¹²⁹ que el govern havia «malquistado Barcelona con el resto de la nación», de manera que els diputats catalans estarien sols defensant el sistema prohibitiu «contra la ojeriza» de les altres províncies. El govern, en concret, els

126. OLLÉ, *Les bullangues de Barcelona...*, i ANGUERA, *Els precedents del catalanisme...*, en donen múltiples mostres. Com a exemple pot servir la documentació consular francesa, ja que els diversos cònsols en parlaren reiteradament, atribuint-ho, la major part de vegades, als sectors radicals, però no només. El 1834, davant el nul recolzament que trobà a la Cort el memorial “liberal” de Llauder, els clubs liberals haurien parlat de proclamar la independència. L'agost de 1835, les Junes d'Aragó, València i Catalunya demanaven la separació del govern central. L'agost de 1836, la crisi de Barcelona era entesa com un primer pas cap a la independència del Principat i les autoritats eren presentades, primer com a indecises (14-VIII) i, només pocs dies després, com a decidides a consentir-la de bon grat (18-VIII). El juny de 1837, davant els rumors de tractat comercial amb Anglaterra, el cònsol creia que els “vells projectes” de república i independència trobarien prou suport social, i el juliol, que seria un possible triomf del carlisme el que portaria les ciutats liberals del Principat a una temptativa d'independència. Sota la dictadura del baró de Meer, serien, en canvi, els moderats, recolzats pel mateix capità general, els qui (davant les amenaces de tractat comercial o si les autoritats de Madrid es revelaven massa toves en la repressió de l'“anarquia”) serien els defensors d'una independència que, de fet, ja existia, ja que era amb les soles forces de Catalunya que es combatia tant el carlisme com l'“anarquia”. El 1842, en fi, Lesseps afirmava que els catalans havien tingut, «de tout temps», la pretensió de sostreure's a les lleis de la monarquia (AMAE (Archives du Ministère des Affaires Étrangères), Correspondance Politique des Consuls, t. 7, f. 18-21; t. 9, f. 399-403; t. 12, f. 210-215; t. 12, f. 228-231; t. 14, f. 355; t. 17, f. 258-259, i t. 19, f. 21-22 i 156-157; *Mémoires et documents, Espagne*, 311, f. 247).

127. Escrit per un corresponsal seu a Barcelona. La redacció del diari abominava massa de qualsevol alteració de l'“ordre” per escriure textos així.

128. *El Corresponsal*, 947 (3-I-1842) i 1.095 (1-VI-1842).

129. *El Constitucional*, 989 (25-XI-1842).

atribuïa «ideas de emancipación e independencia en que nadie, como no sea un imbécil, ha pensado hasta ahora». Just un mes més tard, però, parlant del desarmament dels batallons de la Milícia Nacional, la dissolució de l'associació de teixidors de Barcelona i el tractat comercial amb Anglaterra que causaria la ruïna de la indústria, el diari es preguntava si el govern volia fer de Catalunya una altra Irlanda¹³⁰ i afegia: «¡Oh! en este caso nosotros, como O'Connell, pediríamos la revocación de la unión!». ¹³¹ També *El Popular* insinuava quelcom semblant quan (un altre cop) davant els rumors de lliure introducció de gèneres de cotó escrivia que «el gobierno hará por no dar márjen á que en Cataluña se alce una bandera, y que en esta bandera campeen las gloriosas barras de nuestros antiguos Condes»; i, en un altre número: «Y en último recurso, si se tratase de consumir nuestra ruina á despecho de todo, volveríamos a indicar el expediente extremo que otras veces hemos apuntado». ¹³²

La idea d'independència ha estat interpretada com l'expressió radical del provincialisme de l'època, ¹³³ però aquesta versió és molt poc operativa. Anna Maria Garcia i Josep Maria Fradera, en canvi, han destacat el context liberal d'aquestes manifestacions, la frustració davant la moderació de la revolució liberal a escala espanyola i els intents de pressionar el govern central (a banda d'altres factors més estructurals com ara la independència de fet del Principat durant molts moments de la guerra carlina, si per independència entenem que, en bona mesura, era amb les úniques forces catalanes que es feia front als sublevats), i el fet que la cessió podia aplicar-se a qualsevol àmbit territorial. ¹³⁴

Per entendre'n la lògica, hem de començar per descartar qualsevol noció propera al “principi de les nacionalitats”, que no apareix per enlloc en la literatura analitzada, i tenir en compte que aquestes manifestacions s'emmarquen entre les versions del liberalisme del començament del segle XIX. Recordem que l'objectiu de tot govern és, en la lògica liberal, la “felicitat pública”. Però, ¿i si el govern no sols no fa res per aquest ideal sinó que pren mesures que el perjudiquen greument o el destrueixen? La resposta ja la donà Locke:

En un Estat constituït, que descansa sobre la seva pròpia base i actua d'acord amb la seva pròpia natura —és a dir, per a la salvaguarda de la comunitat—, només hi pot haver un sol poder suprem, que és el legislatiu. Tot els altres s'hi subordinen, i així cal que sigui, si bé el legislatiu és només un poder fiduciari per a assolir determinats objectius, i segueix recaient en el poble el poder suprem de destituir o modificar el poder legislatiu quan considerin que actua contràriament a la tasca que li havien confiat. Tot poder que ha estat conferit amb vista a uns fins determinats està limitat per tals fins; sempre, doncs, que aquells fins siguin manifestament negligits o tergi-

130. Per la fam, ja que, a més de la crisi industrial, sense l'associació (raonava el diari) molts jornalers no tindrien cap protecció.

131. *El Constitucional*, 989 (24-XI-1841) i 1.017 (23-XII-1841).

132. *El Popular*, 9 (9-IV-1841) i 60 (30-V-1841).

133. OLLÉ, *Les bullangues de Barcelona...*, i ANGUERA, *Els precedents del catalanisme...*

134. A. M. GARCIA, «Los proyectos de España en la Revolución Liberal. Federalistas y centralistas ante la inserción de Cataluña en España (1835-37)», *Hispania*, LIX/3, 203 (1999); FRADERA, «La política liberal y el descubrimiento...».

versats, cal necessàriament retirar la confiança a qui l'havia rebuda i retornar el poder a mans d'aquells qui l'havien atorgat, els quals podran tornar-lo a assignar a qui considerin més convenient per a la seva protecció i seguretat. Així, la comunitat deté perpètuament un poder suprem per a defensar-se de les intencions i dels propòsits de qualssevol –ni que es tracti dels seus legisladors– que siguin prou necis o prou malvats per a ordinar a terme projectes que atemptin contra les llibertats i propietats de l'individu.¹³⁵

És a dir, quan la felicitat pública es troba greument amenaçada, la comunitat reprèn a les seves mans el poder legislatiu, i s'inaugura un període constituent en el qual la comunitat té a les seves mans totes les possibilitats. Per això la independència es planteja com a «remedio extremo» davant el lliure canvi que arruïnaria la indústria o en els moments més crítics de canvi polític (perquè aleshores calen mesures extremes per salvar la comunitat). Per què, tanmateix, aquesta comunitat s'identifica amb Catalunya? Com ja he dit, aquest era un espai perfectament disponible entre les eines mentals d'aquests liberals i era, a més, l'espai més adequat per a una decisió d'aquest tipus, ja que, retornant a la lògica liberal, era l'espai en el qual prosperava la indústria i, almenys en les seves ciutats, l'hegemonia liberal era indiscutible. Aleshores, tots els elements, des de la història recuperada fins a la dinàmica de les comunicacions de l'època, passant pels districtes militars i els lligams familiars més immediats, es posaven al servei de “Catalunya” per definir l'espai de la comunitat constituent. Però com que era la lògica liberal la que predominava i no pas cap lògica nacionalista, aquesta dinàmica podia produir-se perfectament tant a nivell provincial¹³⁶ com, afermat el poder a Catalunya, superar ràpidament l'espai català i buscar el suport d'altres “comunitats”: la Corona d'Aragó o, un altre cop, Espanya.

Quan passem de les insinuacions o les amenaces als projectes concrets teòricament independentistes, les coses encara són més clares. La Junta barcelonina de novembre de 1842 proclamava la «independencia de Cataluña con respecto a la corte, hasta que se restablezca un gobierno justo, protector, libre e independiente, con nacionalidad,¹³⁷ honor e inteligencia; uniéndonos estrechamente todos los pueblos y provincias de España que sepan proclamar y conquistar la misma independencia».¹³⁸ Davant l'organització de juntes per oposar-se a la destitució del ministeri López, l'estiu de 1843, *El Constitucional* interpretava que «cada provincia» va tornar a assumir «el uso de la Soberanía Nacional que tenía delegada en sus diputados», de manera que les Juntes de Govern que es crearen a cadascuna d'elles expressaven «la voluntad de los pueblos» i, en definitiva, «de

135. J. LOCKE, «Segon tractat sobre el govern civil» (1690), dins J. LOCKE, *Assaig sobre el Govern civil precedit de la Carta sobre la Tolerància*, Barcelona, Laia, 1983, pàg. 149.

136. Especialment a Barcelona (en la qual el predomini industrial i liberal era més complet que a Catalunya i que era un exemple tant per la resta de Catalunya com per Espanya), però també a les altres províncies.

137. És a dir, que sàpiga defensar els interessos “nacionals”, comuns a tot Espanya, condició necessària per a la seva prosperitat.

138. M. RISQUES, «La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842», *Recerques*, 10 (1980), pàg. 98.

la nación».¹³⁹ Així, «ya se habían organizado batallones, ya en ciudades fuertes tremolaba el pabellón de independencia».¹⁴⁰

Una dinàmica semblant, facilitada, és clar, per l'existència d'institucions diferenciades al municipi, a la província i a Catalunya, és la que operava als anys 30.¹⁴¹ La diversitat d'àmbits territorials i l'ús en altres regions espanyoles d'un vocabulari molt semblant al català es veuen molt bé a la documentació aplegada a *El Vapor* en les crítiques circumstàncies d'agost de 1835. Barcelona o el poble barceloní (tant el de la ciutat com el de la província) és liberal, culte, sensat i exemple per a Catalunya, Espanya i Europa. Catalunya o el poble català, «descendientes de Berenguer» (però en un altre lloc parla que serà el «morado pendón», és a dir, el de Castella, el símbol de llibertat que onejarà a «todos los picos y aldeas del Principado»), és igualment liberal, disposat a acabar amb la facció («manadas de necios que proclaman la inquisición y el férreo cetro de un déspota; abonemos con sus cadáveres los campos del Principado») i vol l'«anhelada libertad civil y la justa seguridad personal». En aquelles crítiques circumstàncies sorgiren els projectes d'«unió» d'aragonesos, valencians, catalans i murcians (que no quallaren).¹⁴² *El Vapor* discutí la conveniència de la unió de Castella i Aragó conclouent que «únicamente en el caso de que el trono de Castilla desatendiese nuestros deseos podría tener lugar tan ruidosa decisión» i (a posteriori) considerava que «rotas abiertamente las hostilidades con Madrid, creyó [el diari] oportuno que Cataluña adoptase una ley fundamental *interina*» que havia de ser la Constitució de 1812 («parto nacional, obra de la España constituida»), encara que després calgués reformar-la. Cal tenir en compte que, mentre això passava a Catalunya, a Aragó s'escrivien textos cridant a la unió de tots els liberals contra el govern perquè la «unión es indudable que constituye la fuerza y con ésta nos proponemos sostener la libertad, y si es necesario, la independencia de Aragón».¹⁴³ Espanya o el poble espanyol vol llibertat i és la nació espanyola el marc de referència fonamental, encara que, com a utopia, al capdavant, cal la fraternitat universal amb la qual desapareixeran els «Estados-monstruos» i només hi haurà una llei i un govern.

139. Les «provincias» són les de la divisió territorial liberal.

140. *El Constitucional*, 1.546 (7-VII-1843).

141. Per a aquells fets, són imprescindibles A. M. GARCIA, *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Vic, Eumo, 1989; i «Los proyectos de España en la Revolución Liberal. Federalistas y centralistas ante la inserción de Cataluña en España (1835-37)», *Hispania*, LIX/3, 203 (1999).

142. A banda dels projectes de coordinació entre les diverses juntes, la qüestió era un tema de debat. Un lector, per exemple, es preguntava si no seria útil que aragonesos, valencians i catalans s'entenguessin directament amb l'exèrcit lleial de Navarra per derrotar els carlins. Sobre aquest tema: J. ROIG, «Actuación política del progresismo catalán en la crisis del verano de 1835», dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Barcelona, 1967, vol. II, pàg. 547-561; i OLLÉ, *Les bullangues de Barcelona...*, vol. I, pàg. 190-191 i 231-235.

143. Un any més tard era el capità general de Castella el qui s'adreçava als castellans afirmant que «ha llegado el día de hacerles sentir [...] que la independencia de este privilegiado distrito está garantizada empuñando vosotros las armas» (*El Vapor*, 196 (4-VII-1836)). *El Constitucional*, 574 (10-XI-1840), afirmava que el *Journal des Débats* deia equivocadament que Andalusia s'havia separat de la resta d'Espanya i havia fet una república a part. Tot indica que els plans i els rumors d'«independència» eren sovintejats i no només a Catalunya.

Conclusions

Pel que fa a les relacions entre el projecte de societat i la nació o el poble, en primer lloc, és clar que, per a *El Corresponsal*, els objectius de tot govern eren fomentar la prosperitat material i mantenir l'“ordre” (assegurar la “propietat” i la jerarquia social), i el sistema polític a defensar, la monarquia constitucional amb la Constitució de 1837 revisada. Això implicava limitar els drets polítics als propietaris i oferir religió als pobres (a més de mesures per evitar la pobresa extrema). De manera coherent amb aquest programa, malgrat que hi són perceptibles els ecos de la nació política (definició 5), el diari no posava gaire èmfasi en la llibertat i la igualtat, i el consens més aviat s'hauria d'aconseguir a partir de la nació cultural (6). Així, seria la consciència de formar una única «nacionalidad» el que uniria els espanyols. Aquesta nació es definia essencialment a través de la monarquia, la religió i les referències històriques unificadores, imperials i essencialment castellanes, el predomini de les quals s'explica molt probablement perquè el diari s'adreçava molt explícitament al conjunt d'Espanya i s'escrivia des de Madrid. Això no exclouïa moments “gloriosos” de la història de Catalunya, com la batalla de Lepanto, els quals, d'altra banda, eren molt presents a la premsa moderada feta a Barcelona.

Per a *El Constitucional*, en canvi, els objectius de tot govern serien fomentar la prosperitat material (per a la qual també caldria ordre), però també assolir una “associació” basada en la igualtat davant la llei que garantís la propietat als rics i els drets als pobres (per exemple, el dret d'associació sindical). El sistema polític també seria la monarquia constitucional en el marc d'una Constitució de 1837 que, en tot cas, caldria desenvolupar a partir de l'ampliació de drets. De manera coherent, seria la nació política (5) la que justificaria l'Estat i integraria de manera no subordinada els pobres (malgrat que aquests participarien només parcialment i les dones serien representades pels homes). Aquest projecte es feia en el marc d'una utopia liberal que hauria de portar a la desaparició dels «estados-mónstruos». La nació cultural (6) hi faria un paper secundari i les referències històriques bàsiques serien les de la lluita per la llibertat (amb una aportació major que en *El Corresponsal* de les referències catalanes). La nació és Espanya.

Per a *El Republicano*, finalment, els objectius de tot govern serien fomentar la prosperitat material però també “emancipar” el poble a través de la república federal i la concessió de drets civils i polítics a tota la població masculina. Així, el seu concepte de nació és gairebé exclusivament el polític, que justifica l'Estat, i integra de manera no subordinada els pobres (malgrat que les dones eren representades pels homes), en el marc, també, de la utopia de la desaparició dels «estados-mónstruos». La nació cultural tenia també un paper molt secundari i la nació política era altament idealitzada, fins al punt de considerar que la igualtat de drets resoldria totes les contradiccions socials. La nació també és Espanya.

Pel que fa a l'encaix de Catalunya dins d'Espanya, és clar, en primer lloc, que Catalunya i les altres regions espanyoles eren espais coherents presents al debat polític (llengua, costums, institucions liberals, etc.), i que aquestes divisions coexistien amb les noves províncies liberals, ràpidament acceptades. En segon lloc, *El Corresponsal* i *El Constitucional* tenien una sèrie de punts en comú, com eren la consideració de Barcelona i Catalunya com a “pàtria”, l'orgull barceloní i català (legítims mentre no s'oposin al “bé general” espanyol) i la consciència que

la definició de nació cultural podria ser aplicable a Catalunya. Tanmateix, Catalunya queda inclosa sempre en el projecte espanyol. Finalment, però, la idea del que era ser un bon català era prou diferent: mentre *El Corresponsal* posava l'èmfasi en determinades característiques culturals (monarquia i religió), *El Constitucional* posava l'èmfasi en la llibertat.

Pel que fa al “provincialisme”, era entès com un interès particular contrari al bé comú i, per tant, percebut de manera negativa. Si bé és clar que tenia molt a veure amb les “províncies” d'Antic Règim, es podia aplicar tant a les regions com a una ciutat o a altres àmbits territorials. D'altra banda, donava lloc a una “lluïta pel significat”, ja que calia demostrar que els propis interessos eren també “generals” i no pas “particulars”. Això podia enfrontar regions (Catalunya contra Andalusia pel tema del proteccionisme-lliure canvi), però també províncies i, probablement, altres institucions o grups (per exemple, Girona contra la capitalitat de Barcelona, i, potser, dins de la província de Girona, la nova capital contra la competència de Figueres o Olot). Amb tot això, és molt clar que el “provincialisme” no es considerava, ni molt menys, una qüestió que tingués a veure només amb Catalunya.

Pel que fa al tema de la “independència”, cal tenir en compte, en primer lloc, que el terme (o el seu equivalent d’“emancipació”) és usat àmpliament amb el significat de regir-se per lleis, normes o decisions pròpies i podia aplicar-se a ajuntaments, províncies, regions o a qualsevol altre marc territorial o institucional (i, evidentment, a qualsevol individu). Així, sempre que és possible situar el tema en el conjunt de la ideologia dels seus promotors, respon prioritàriament a una lògica liberal i no pas nacionalista. Per tant, no respon al principi de les nacionalitats, segons el qual cada nació té dret a un Estat, sinó al dret de la comunitat a escollir novament el govern si l'existent no procura el “bé general”. Per tant, sol ser una mesura temporal, sovint com a forma de pressió o xantatge, no té per què tenir per base territorial la “nació”, sinó que pot ser la ciutat, la província, la regió o un grup d'aquestes, i només planteja la creació d'un Estat diferent del ja existent com un «remedio extremo» que, de fet, no arriba a aplicar-se mai.

Cenyint-nos més a la qüestió de la independència de Catalunya, cal recordar, d'altra banda, que el “principi de les nacionalitats” de l'època només s'aplicava a les nacions considerades “viabls”, és a dir, amb una població nombrosa i un territori prou extens i dotat de recursos: era el “principi del llindar”, de manera que la via “normal” per a les petites nacions era la d'integrar-se en nacions més grans. Si segons Hobsbawm,¹⁴⁴ els criteris que calia que tota nació complís eren l'existència d'un Estat, una llengua literària i administrativa i una capacitat imperial, els liberals catalans veieren en Espanya la nació que superava el “llindar” necessari, que disposava d'una llengua literària i administrativa adequada i amb presència al món, que –fetes les reformes necessàries i vençuda la guerra civil– tindria un Estat unificat i adequat a les exigències del segle XIX, i que, si bé potser no podria recuperar el passat imperial, en quedava l'aurèola i –fetes (altre cop) les reformes necessàries– sí que podria assolir la independència i el respecte degut de les potències europees. En aquest context, Espanya era, sens dubte,

144. E. J. Hobsbawm, *Naciones y nacionalismo desde 1780*, Barcelona, Crítica, 1991, pàg. 33-53.

un projecte en construcció (tant en construcció que per a mazzinians com el Pere Mata dels anys trenta no diferia gaire del projecte italià), però era l'únic projecte possible. Per als liberals catalans dels anys trenta i quaranta, el projecte d'una Catalunya independent en el sentit actual era, senzillament, impensable.¹⁴⁵

145. Sobre aquest mateix tema A. COLOMINES, «Tradición y modernidad en la cultura del catalanismo», *Historia Social*, 40 (2001), pàg. 103, ha escrit que «la poca predisposición por parte de los catalanes a asumir la nacionalización española y, por tanto, a adoptar las pautas culturales y lingüísticas promovidas desde el poder castellano, no era tan sólo una consecuencia lógica de la nostalgia del pasado esplendoroso del Principado, sino que, además de reflejar una persistente oposición de Cataluña a la consolidación del modelo centralizador y uniformista adoptado por la monarquía borbónica, respondía al hecho de que, a pesar del paso de los años, aquel imaginario patriótico del pasado continuaba bien vivo entre la gente y además se expresaba en catalán». Espero haver demostrat: que els autors analitzats se sentien i es consideraven catalans (d'aquí que dubto que tingui cap sentit parlar de pèrdua de "personalitat" o de "consciència" catalana, a menys que suposem que hi hagi una "veritable" consciència catalana que seria la del catalanisme de finals del segle XIX); que en ells la predisposició a construir la nació espanyola era absoluta; que això incloïa adoptar el castellà però no pas adoptar pasivament pautes culturals alienes perquè ells es consideraven a primera línia de la construcció d'aquesta nació i el passat català (llunyà i recent, estimat i defensat) es posava al servei d'aquest projecte espanyol. I és que, com ha mostrat el debat historiogràfic dels darrers 20 anys, les "conseqüències lògiques" del passat poden ser molt diverses. No té cap sentit, per tant, parlar de l'oposició de "Catalunya" a un model centralitzador i uniformista, a banda que, tant a Catalunya com a la resta d'Espanya, els projectes espanyols eren molt diversos i anaven des del centralisme dels moderats, a l'estat unitari però no centralista dels progressistes o dels defensors de la Constitució de 1812, i fins al federalisme de molts republicans, el principal mitjà de comunicació dels quals, a Espanya, va ser *El Huracán*, publicat a Madrid. Finalment, de la recepció de tot plegat entre el comú de la "gent" caldria parlar-ne a bastament, perquè no és gens fàcil de saber què pensava una gent que pràcticament no escrivia.